

Grobnica Yuya i Thuye iz Doline kraljeva u Egiptu - analiza grobnih nalaza u kontekstu pogrebnih običaja Novog kraljevstva

Valić, Marina

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:087623>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-16**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)



SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Marina Valić

Grobnica Yuya i Thuye iz Doline kraljeva u Egiptu –
analiza grobnih nalaza u kontekstu pogrebnih običaja
Novog kraljevstva

The tomb of Yuya and Thuya from the Valley of the Kings
– analysis of the tomb findings in the context of funerary
customs of the New Kingdom

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Marina Valić

0009092702

Grobnica Yuya i Thuye iz Doline kraljeva u Egiptu –
analiza grobnih nalaza u kontekstu pogrebnih običaja
Novog kraljevstva

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij povijesti umjetnosti i engleskog jezika i književnosti

Mentor: doc. dr. sc. Palma Karković Takalić

Rijeka, 12. 9. 2024.

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

Ja, Marina Valić, izjavljujem kako je moj završni rad „*Grobnica Yuya i Thuye iz Doline kraljeva u Egiptu – analiza grobnih nalaza u kontekstu pogrebnih običaja Novog kraljevstva*“, djelo isključivo mog autorstva te kako su svi izvori citirani i navedeni.

Studentica:

Marina Valić

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	1
2. Novo kraljevstvo i XVIII. dinastija Egipta	2
2.1. XVIII. dinastija Egipta – politika.....	2
2.2. XVIII. dinastija Egipta – religija i umjetnost.....	7
3. Pogrebni običaji Novog kraljevstva	10
4. Grobnica Yuye i Thuye.....	14
4.1. Ukop Yuye	15
4.2. Ukop Thuye	19
4.3. Ostali grobni prilozi	22
5. Analiza grobnih nalaza u kontekstu pogrebnih običaja Novog kraljevstva.....	25
6. Zaključak.....	29
7. Ilustracije:	30
8. Sažetak i ključne riječi	44
9. Popis literature	45
10. Popis ilustracija.....	50

1. Uvod

Kraljevstvo drevnog Egipta jedno je od najpoznatijih i najznačajnijih u Starom vijeku. Brojne povijesne građevine i artefakti svjedoče njegovoj visoko razvijenoj kulturi te i danas zadivljuju jednako znanstvenu zajednicu kao i nestručne promatrače. Istraživanjem tih povijesnih nalaza kroz vrijeme, otkrivala se povijest drevnog Egipta od stvaranja prvog oblika države, teritorijalnih promjena granica, do načina života ljudi, građevinarstva, kulture i ostalog. Jedan od aspekata po kojemu se Egipat ističe među drevnim civilizacijama jest onaj religijski i pogrebni: slojeviti egipatski panteon i bogato opremljene grobnice kroz čitavu su povijest, pa tako i danas, intrigantne i prepoznatljive.

Do danas je utvrđeno nekoliko faza tj. periodizacija staroegipatske povijesti, a većina se povjesničara slaže da vrhunac svoje moći Egipatska država dosegla za vrijeme tzv. Novog kraljevstva (1540-ih do 1070-ih g. pr. Kr.). Iz tog razdoblja datira najveći broj do sada istražene arhitekture, dok umjetnine i artefakti svjedoče o razvijenoj religiji i pripadajućim običajima, posebno u vezi sa zagrobnim životom. U tom je razdoblju postupak ukopa preminulih, posebno osoba srednjeg i višeg staleža, bio vrlo razrađen i pažljivo provoden s ciljem sigurnog prelaska iz svijeta živih u onaj zagrobni. Zbog toga posebnu važnost imaju grobnice. S jedne strane, kao mjesta pokapanja u koje su bili pohranjeni brojni predmeti koji se pored religijskog značaja odnose i na svakodnevni život ljudi toga vremena. S druge, mnogobrojni primjeri grobne arhitekture svjedoče o graditeljskim tehnikama i ostvarenjima u arhitektonskoj dekoraciji. Zbog toga su pogrebni običaji Novoga kraljevstva, posebno XVIII.-XX. dinastije, tema istraživanja raznih struka, od arheologa, antropologa, etnologa do povjesničara i povjesničara umjetnosti. To je i jedan od razloga zbog kojeg sam odabrala ovu temu za završni rad

Smatram da je cjelovitu sliku običaja vezanih uz pokapanje u razdoblju Novoga kraljevstva najbolje prezentirati na konkretnom primjeru jedne od poznatijih istraženih grobnica, a to je tzv. grobnica KV46, iz Doline kraljeva, u kojoj su sahranjeni supružnici Yuya i Thuya s pripadajućim pogrebnim predmetima. Budući da Yuya i Thuya nisu pripadali velikašima vladajućeg društvenog staleža, ali su zbog svoje povezanosti sa vladajućim slojem dobili poseban tretman, ovim će se primjerom prezentirati način pokapanja pripadnika višeg srednjeg sloja kao i običaji, odnosno tretmani, koji su njima bili dostupni, a sve u kontekstu pogrebnih običaja Novog kraljevstva.

U prvom dijelu rada donosi se kratki pregled povijesti Novoga kraljevstva i XVIII. dinastije, geopolitičke situacije, obilježja umjetnosti i religije. Nakon toga će biti predstavljeni pogrebni običaji karakteristični za period Novog kraljevstva s naglaskom na XVIII. dinastiju. Najviše će se pozornosti posvetiti opisu Yuyine i Tuyine grobnice, njihovih lijesova i pripadajućih predmeta te njihovoj kontekstualizaciji i usporedbi sa sličnim primjerima s područja Doline kraljeva, razdoblja XVIII. dinastije.

2. Novo kraljevstvo i XVIII. dinastija Egipta

Period Novog kraljevstva trajao je u razdoblju od 1540-ih do 1070-ih godina prije Krista. Kao kronološka okosnica za početak tog razdoblja prema mišljenju mnogih povjesničara uzima se pobjeda Egipćana nad Hiksima, i utemeljenje XVIII. dinastije, a za kraj tog razdoblja uzima se podjela egipatskog kraljevstva na dva dijela i kraj XX. dinastije.¹ Ovo su razdoblje obilježile mnoge promjene; kako političke tako i kulturne. Egipat proživljava svoj procvat i postaje svjetska sila.² Teritorijalne ekspanzije i postavljanje novih granica također obilježavaju ovo važno razdoblje za vrijeme kojega vladaju neki od najpoznatijih i najutjecajnijih faraona.³ Za ovaj je rad posebno važan period XVIII. dinastije, jer su otprilike u vrijeme faraona te dinastije – Tutmozisa III. i Amenofisa IV. živjeli Yuya i Tuya.

2.1. XVIII. dinastija Egipta – politika

Hiksi, narod porijeklom iz Azije, za vrijeme Drugog prijelaznog razdoblja (1750. – 1540. pr. Kr., XV.-XVII. dinastija) uspjeli su prijeći sjeveroistočne egipatske granice i nastaniti se na području Delte Nila.⁴ Svoj su centar imali u gradu Avarisu, odakle su postepeno nametnuli svoju upravu nad sjevernim i središnjim djelom Egipta, uključujući i religijsko središte - grad Memfis. Sklapali su saveze s gradovima Gornjeg Egipta, vladarima država i teritorija s kojima

¹ *Povijest 2, Egipat i antička Grčka*, Zagreb, 2007., 29.

² DIETER KESSLER, *The Political History of the Eighteenth to Twentieth Dynasties*, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 143.

³ DIETER KESSLER (bilj. 2), 143.

⁴ *Povijest 2* (bilj. 1), 26.

je Egipat graničio, s ciljem osvajanja čitavog egipatskog teritorija.⁵ U suvremenoj se povijesti vladari Hiksa u Egiptu identificiraju s XV. dinastijom, a s njima istovremeno, u Tebi su nastavili vladati egipatski vladari XVI. i XVII. dinastije.

Prve značajnije pobune protiv Hiksa krenule su upravo iz središta Gornjeg Egipta, grada Tebe, u vrijeme faraona Kamosea, posljednjeg vladara XVII. dinastije, koji je uspio Hikse odvojiti od njihovih saveznika u samome Egiptu i Nubiji te ući i u sam Avaris.⁶ U vrijeme Amozisa I., nasljednika Kamosea, pokrenut je veliki pohod prema sjeveru Egipta koji je rezultirao predajom grada Avarisa.⁷ Hiksi su se povukli u grad Sharuhen na području juga Palestine koji su Egipćani, nakon tri godine opsade, osvojili.⁸ Nakon pada grada Sharuhena, Hiksi bivaju poraženi te cijelo područje ponovo dolazi pod vlast i utjecaj Egipta.⁹ Pobjedom Egipta nad Hiksima započinje novo razdoblje koje obilježava jačanje egipatske vojske, vojna osvajanja i teritorijalno širenje Egipta izvan povijesnih granica u smjeru središnje Afrike i Male Azije.¹⁰ Amozis I. se smatra utemeljiteljem nove, XVIII. dinastije.

Za vrijeme faraona Amozisa I. (vladao od 1550. do 1525. g. pr. Kr.), počinje i osvajanje Nubije, dok Tutmozis I. (vladao od 1504. do 1492. g. pr. Kr.) započinje širenje dalje prema prostorima središnje i sjeverne Palestine i Sirije.¹¹ Osvajačku politiku tog razdoblja nastavili su i Tutmozis II. (vladao od 1492. do 1479. g. pr. Kr.), Hatšepsut (vladala od 1479. do 1458/57. g. pr. Kr.), a potom i Tutmozis III. (vladao od 1479. do 1425. g. pr. Kr.). Za vrijeme Tutmozisa III. administracija i uprava novoosvojenih područja palestinskih gradova-država i Sirije, koju je uspostavio faraon, bila je organizirana na način da su utemeljene lokalne administracije na čelu sa guvernerom koji je na dvoru faraona imao tu dužnost te su na strateški važnim mjestima uspostavljene vojarnje.¹² Područja smještena iza Doline Nila koja su kontrolirali egipatski službenici i dalje su bila pod vlasti lokalne aristokracije te nisu bila pod strogom upravom egipatske vlasti.¹³

⁵ DIETER KESSLER (bilj. 2), 143.

⁶ *Ibid.*

⁷ DIETER KESSLER (bilj. 2), 143.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*

¹⁰ DIETER KESSLER (bilj. 2), 143.

¹¹ DIETER KESSLER (bilj. 2), 144.

¹² DIETER KESSLER (bilj. 2), 145.

¹³ DIETER KESSLER (bilj. 2), 143.

Za vrijeme faraona Tutmozisa III., carstvo doseže svoj teritorijalni vrhunac – proteže se do rijeke Eufrata u Aziji te obuhvaća cijelo područje Nubije u Africi.¹⁴

Osvajanja se nastavljaju sa Amenofisom II. (vladao od 1428. do 1397. g. pr. Kr.) koji nastavlja napade na Siriju i Tutmozisom IV. (vladao od 1397. do 1388. g. pr. Kr.) koji je uz pomoć vojske provodio svoju vlast.¹⁵ Upravo su za vrijeme tih vladara živjeli Yuya i Thuya.

Nakon Tutmozisa IV., na vlast dolazi Amenofis III. (vladao od 1388. do 1351./50. g. pr. Kr.) a nakon njega Amenofis IV. (vladao od 1351. do 1334. g. pr. Kr.). Za vrijeme tih vladara, Egipćani su uspijevali zadržati kontrolu nad osvojenim područjima zahvaljujući dobrim odnosima između faraona i lokalnih vladara. Na prostoru Egipta i Bliskog istoka pronađen je velik broj glinenih pločica i papirusa iz toga razdoblja koji sadržavaju korespondenciju između tih faraona sa vladarima Mitane, Babilona i onih na Cipru.¹⁶ Neki od primjera dokumenata koji bilježe njihov kontakt su takozvana „Amarna pisma“.¹⁷ Pisma su bila slana faraonu Amenofisu IV. te se na njima nalaze poruke o razmjeni vrijednih dobara poput lapis lazulija iz područja današnjeg Afganistana te zlata iz Egipta.¹⁸ Način izražavanja moćnijih stranih vladara, koji u pismima faraona oslovljavaju kao „brata“, svjedoči dojmu jednakosti sa faraonom.¹⁹ Uz sve novoosvojene teritorije i sva bogatstva koja su pridonijeli, Egipat je ubrzo postao jedna od najbogatijih zemalja Staroga svijeta.²⁰ Ovdje treba istaknuti da je Velika kraljevska supruga Amenofisa III. bila Tija, za koju se smatra da je kćerka upravo Yuya i Tuye, što ovaj par stavlja u krug egipatske aristokracije bliske kraljevskoj obitelji.²¹ Tija je bila majka faraona Amenofisa IV., odnosno baka Tutankamona.²²

¹⁴ *Povijest 2* (bilj. 1), 29.

¹⁵ DIETER KESSLER (bilj. 2), 146.

¹⁶ *Povijest 2* (bilj. 1), 29.

¹⁷ ELIZABETH KNOTT, *The Amarna Letters*, The Metropolitan Museum of Art, 2016., https://www.metmuseum.org/toah/hd/amlet/hd_amlet.htm (pristupljeno: 15. 7. 2024.).

¹⁸ ELIZABETH KNOTT (bilj. 17).

¹⁹ ELIZABETH KNOTT (bilj. 17).

²⁰ *Povijest 2* (bilj. 1), 29.

²¹ ROSIE-MARIE HAGEN, RAINER HAGEN, Queen Tiye (New Kingdom, 18th dynasty), u: *Egyptian Art*, (ur.) Norbert Wolf, Köln, 2007., 60.

²² BARRY KEMP, ALBERT ZINK, Life in Ancient Egypt Akhentanen, the Amarna Period, and Tutankhamun u: *RCC Perspectives*, No. 3, *Sickness, Hunger, War, and Religion: Multidisciplinary Perspectives*, 2012., 15., <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26240370> (pristupljeno: 19. 8. 2024.).

U vrijeme Amenofisa III. u unutarnjoj politici Egipta odvijaju se mnoge promjene. Teba, prijestolnica sada ujedinjenog Egipta postaje važan i moćan grad.²³ Na snagu dolazi kult glavnoga tebanskoga boga Amon-Ra, odnosno dolazi do poistovjećivanja faraona i Amona.²⁴ Utjecajnost i važnost kulta boga Amona se očituje u intenzivnoj gradnji hramova i povećanju broja procesijskih mjesta posvećenih tom tebanskom bogu.²⁵ Po broju sačuvane arhitekture i spomenika smatra se da do tada, nijedan egipatski bog nije imao toliku važnost kao Amon.²⁶ Jačanjem Amonovog kulta, dragocjenosti dopremljene iz Nubije i Azije kao ratni plijen ili porez uglavnom se skladište u hramske riznice čime svećenici njegovoga kulta postaju sve bogatiji i utjecajniji.²⁷ Ovakva situacija rezultira sve češćim nadmetanjem i sukobima između faraona i svećenika.²⁸

Ti sukobi vode u krizu za vrijeme vladavine faraona Amenofisa IV., što će dovesti do još jedne religijske, ali i državne reforme.²⁹ Svećenstvo, pogotovo Amonovi svećenici, bivaju protjerani, a hramovi zatvoreni.³⁰ Nastojalo se potpuno izbrisati ime starog božanstva te se osniva nova prijestolnica – Ahetaton.³¹ Uz sve te promjene, vladar za sebe uzima ime Ekhnaton.³²

Faraon Ekhnaton administrativne poslove dodjeljuje ljudima koji nisu obrazovani za taj posao.³³ Novom visokom položaju novozaposlenih ljudi pridonijeli su njihovo pristupanje novoj religiji i podrška faraonu.³⁴ Ljudi na taj način bivaju izvučeni iz niskih slojeva na visoke položaje što pridonosi popularnosti faraona.³⁵

²³*Povijest 2* (bilj. 1), 29.

²⁴*Povijest 2* (bilj. 1), 29.

²⁵ DIETER KESSLER (bilj. 2), 144.

²⁶ *Ibid.*

²⁷*Povijest 2* (bilj. 1), 29.

²⁸ *Ibid.*

²⁹*Povijest 2* (bilj. 1), 29.

³⁰*Povijest 2* (bilj. 1), 29-31.

³¹ DIETER KESSLER (bilj. 3), 149.

³² *Ibid.*

³³*Povijest 2* (bilj. 1), 31.

³⁴*Povijest 2* (bilj. 1), 31.

³⁵*Povijest 2* (bilj. 1), 31.

Za vrijeme Ekhnatovove vladavine, Hetiti postaju prijetnja Egipatskoj stabilnosti uzrokujući krizu u Siriji.³⁶ Iako su odnosi sa tim zemljama isprva bili dobri (babilonski vladari), dolazi do nezadovoljstva sirijskih vladara.³⁷ Dio Sirije ostaje na strani Egipta (vladari Bilbosa, Damaska i sirijskih obalnih država), a drugi dio je na strani Hetita (vladari unutrašnjeg dijela Sirije).³⁸ Hetiti su zavladaali na tome području radi manjka egipatske vojne pomoći.³⁹

Nakon smrti Ekhnatona, Egipat se vraća na stanje prije reforma te Amon ponovo postaje glavno božanstvo.⁴⁰ Tome svjedoči proglas Ekhnatonova nasljednika Tutankhamona (vladao od 1333. do 1323. g. pr. Kr.) o povratku na stari pokret.⁴¹ Konačno uređenje Egipta se pojavljuje s Horemhebom (vladao od 1319. do 1292. g. pr. Kr.) koji je služio kao general za vrijeme Ekhnatonove vlasti.⁴² Prisvojio je vlast te ju potvrdio pomoću Amonove proročice.⁴³ Svoju sposobnost je iskazao vojnim pohodom čime je sačuvao teritorije u Palestini.⁴⁴ Izdao je jedan od najvažnijih zakonodavnih dokumenata, reorganizirao je sudove i donio administrativne mjere.⁴⁵ Svoje odluke je donio na temelju iskustava koja je stekao prošavši cijelu zemlju.⁴⁶ Razdoblje druge polovice Novog kraljevstva obilježila je vladavina XIX. i XX. dinastije čiji su se vladari također nazivali Ramesidi.⁴⁷ Dolazi do raznih promjena poput političkih reformi, osnivanja novog sjedišta vlasti na području istočne Delte, te promjena u religijskoj politici.⁴⁸ Jedan od značajnih događaja u ovom razdoblju egipatske povijesti, za vrijeme vladavine Merneptaha (vladao od 1213. do 1203. g. pr. Kr.), su napadi tzv. „Naroda s mora“ koji su se udružili sa Libijcima. Egipat se uspješno obranio o čemu svjedoči natpis na pobjedničkoj steli u Karnaku. Došlo je do ponovnog napada za vrijeme XX. dinastije no ondašnji je faraon, Ramzes III. (vladao od 1183/82. do 1152/51. g. pr. Kr.), uspješno obranio granicu i zadržao

³⁶ DAVID P. SILVERMAN, *The New Kingdom: The 18th Dynasty*, u: *The Pharaohs*, (ur.) Christiane Ziegler, Milano, 2002., 62.

³⁷ *Povijest 2* (bilj. 1), 31-32.

³⁸ *Povijest 2* (bilj. 1), 32.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ DIETER KESSLER (bilj. 2), 149.

⁴¹ *Povijest 2* (bilj. 1), 32.

⁴² *Povijest 2* (bilj. 1), 34.

⁴³ DIETER KESSLER (bilj. 2), 150.

⁴⁴ *Povijest 2* (bilj. 1), 34.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Povijest 2* (bilj. 1), 34.

⁴⁷ DIETER KESSLER (bilj. 2), 150.

⁴⁸ *Ibid.*

teritorije u Palestini. U tom periodu počinje postepeno slabljenje Egipta. Na kraju vladavine Ramzesa III. kriza koja pogađa državu postaje očita – teške ekonomske nedaće, inflacija, štrajkovi radnika, bande koje pljačkaju faraonske grobnice u Dolini kraljeva te sve jače slabljenje središnje vlasti. Nakon Ramzesa III., Egipat više nije dovoljno moćan da sačuva teritorije u Aziji. Sve te neprilike, uključujući i oskudicu i nered, vode u propast Egipta – na završetku XX. dinastije dolazi do raskida dviju zemalja Egipta. Od tog trenutka, u Gornjem Egiptu vlada Herihor koji objedinjuje funkcije vrhovnog svećenika Amona i vezira, a u Delti vlada nemoćni faraon.

Zaključno se može rezimirati da period vladavine XVIII. dinastije u političkom smislu obilježavaju teritorijalna osvajanja i vjerske reforme s ciljem jačanja moći faraona.

2.2. XVIII. dinastija Egipta – religija i umjetnost

Političke i gospodarske promjene koje se događaju u razdoblju Novog kraljevstva, posebno XVIII. dinastije dovode i do promjena u načinu života Egipćana, njihovoj kulturi i umjetnosti. Na početku razdoblja, s obzirom na važnost u očuvanju egipatske tradicije i uprave u odnosu na kraljevstvo Hiksa, Teba nastavlja imati ulogu glavnoga grada. Njezin teritorij, koji odgovara području današnjega grada Luksora – širi se sa zapadne obale Nila na istočnu – uključujući područje današnjega Karnaka, u formi dvojnoga grada ili aglomeracije.⁴⁹ Bog Amon – Ra, koji je bio glavno tebansko božanstvo postaje glavni bog cijeloga egipatskog carstva.⁵⁰ Vladari, poput Amenofisa I., se počinju poistovjećivati sa Amonom.⁵¹ Povezanost faraona i Amona se odražava prvenstveno u sakralnoj arhitekturi s pripadajućim reljefima i oslicima.⁵² Jedan od najpoznatijih primjera je Amon-Mut-Konsov hram na području Karnaka čija je gradnja počela u vrijeme Srednjeg kraljevstva, dok je najveći broj zgrada i struktura napravljen u razdoblju Novoga kraljevstva. Faraoni XVIII. dinastije, poput Hatšepsut i Tutmozisa III. u okviru svetišta

⁴⁹ REGINE SCHULZ, HOURIG SOUROUZIAN, *The Temples – Royal Gods and Divine Kings*, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Köln, 1998., 153.

⁵⁰ *Povijest 2* (bilj. 1), 29.

⁵¹ DIETER KESSLER (bilj. 2), 144.

⁵² REGINE SCHULZ, HOURIG SOUROUZIAN (bilj. 49), 183.

izgradili su tzv. pilone s prikazima vojnih scena – bitki i pobjeda upravo u čast Amona.⁵³ Novost u odnosu na prethodna razdoblja je izgradnja zagrobnih hramova faraona odvojeno od njihovih grobnica.⁵⁴ Ti hramovi postaju mjesta divljenja faraonu i Amonu, a jedan od najpoznatijih primjera je hram kraljice Hatšepsut, na lokalitetu Deir El Bahari, u blizini Tebe. Hram se sastoji od prednjeg trijema, na tri razine, s prikazima kraljičinog rođenja i pobjedničkih bitaka, a vodi do središnjih komora ukopanih u stijenu posvećenih Amonu.⁵⁵ Njezina se grobnica nalazi u obližnjoj Dolini kraljeva, a oba lokaliteta su dio tzv. velike tebanske nekropole.⁵⁶

Za vrijeme perioda Novog kraljevstva, grad Karnak postaje vrlo važan religijski i administrativni centar. Ondje obitava mnogo svećenika i drugih službenika.⁵⁷ Na vrhu te hijerarhije, ako se izuzme faraon, je vrhovni svećenik i još trojica takozvanih božjih sluga koji su nadzirali četiri grupe svećenika zaduženih za brigu o hramu.⁵⁸ Radi mnogih vrijednih darova, svećenstvo postaje sve utjecajnije i počinju se uplitati u politiku.⁵⁹

Za vrijeme vladavine Ekhnatona, nakon što se odbacuje kult Amona, Aton postaje novo glavno božanstvo. Sukladno karakteru Atona – boga sunčevog diska, dolazi do promjena u sakralnoj arhitekturi – svetišta s kultnom slikom i oltarima smještaju se na otvorena dvorišta – ne bi li bila bliže utjecaju sunca tj. Atona.⁶⁰ Faraon također uvodi novi stil u umjetnosti čiji je cilj ljudske figure prikazati što uvjerljivije, čak i pretjerano realistično.⁶¹ Nakon smrti faraona Ekhnatona, uvedene promjene u politici, religiji umjetnosti ne opstaju. Amon ponovo postaje glavno božanstvo, a njegov nasljednik Tutankhamon postavlja Memfis kao prijestolnicu.⁶²

⁵³ ROSIE-MARIE HAGEN, RAINER HAGEN, Pharaoh Thutmose III Slays the Enemies (New kingdom, 18th dynasty) u: *Egyptian Art*, (ur.) Norbert Wolf, Köln, 2007., 52.

⁵⁴ REGINE SCHULZ, HOURIG SOUROUZIAN (bilj. 49), 183.

⁵⁵ PENELOPE J. E. DAVIES, *et al.*, Egipatska umjetnost, u: *Jansonova povijest umjetnosti, Zapadna tradicija*, Zagreb, 2008., 63-64.

⁵⁶ ROSIE-MARIE HAGEN, RAINER HAGEN, Relief from the sarcophagus of queen Hatshepsut, (New kingdom, 18th dynasty), u: *Egypt Art*, (ur.) Norbert Wolf, Köln, 2007., 48.

⁵⁷ REGINE SCHULZ, HOURIG SOUROUZIAN (bilj. 49), 153.

⁵⁸ REGINE SCHULZ, HOURIG SOUROUZIAN (bilj. 49), 153.

⁵⁹ REGINE SCHULZ, HOURIG SOUROUZIAN (bilj. 49), 154.

⁶⁰ REGINE SCHULZ, HOURIG SOUROUZIAN (bilj. 49), 165; DAVID P. SILVERMAN (bilj. 36), 62

⁶¹ REGINE SCHULZ, HOURIG SOUROUZIAN (bilj. 49), 165.

⁶² PENELOPE J. E. DAVIES, *et al.* (bilj. 55), 72.

Vrijeme vladavine Ramesida je obilježila intenzivna graditeljska aktivnost.⁶³ Cilj je bio obnoviti i ponovo izgraditi Amonove hramove.⁶⁴ Navedeno je rezultiralo prisutnošću artefakata toga razdoblja u skoro svakom religijskom centru u dolini Nila.⁶⁵ Ono što postaje vrlo uobičajeno su hramovi izgrađeni u stijeni.⁶⁶ Mnogi takvi hramovi potječu iz perioda XIX. dinastije.⁶⁷

Sve navedeno svjedoči bogatom kulturnom životu koji je ostao zabilježen preko mnogih hramova i građevina kao i kroz brojne artefakte i statue, a posebno u razdoblju XVIII. dinastije, daljnjeg razvoja arhitekture i obreda vezanih uz pogrebe i zagrobni život.

⁶³ REGINE SCHULZ, HOURIG SOUROUZIAN (bilj. 49), 166.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ REGINE SCHULZ, HOURIG SOUROUZIAN (bilj. 49), 204.

⁶⁶ REGINE SCHULZ, HOURIG SOUROUZIAN (bilj. 49), 213.

⁶⁷ *Ibid.*

3. Pogrebni običaji Novog kraljevstva

Pogrebni običaji važan su dio svake religije, a neminovnost smrti kao kraja života, različito se doživljava. Za drevne Egipćane smrt i priprema za istu je bila neizmjenjivo važna. Religijski razlozi nalagali su da se tijelo pokojnika što bolje sačuva za zagrobni život radi vjerovanja da se „ka“, odnosno esencija života pokojnika, nakon smrti vraća u tijelo te ga treba moći prepoznati.⁶⁸ Kako bi izbjegli tzv. drugu smrt, Egipćani nastoje očuvati tijelo što je bolje moguće i u to ulažu mnogo vremena i sredstava.⁶⁹ O procesima balzamiranja i pogrebnim ritualima govore brojni materijalni i pisani izvori. Materijalne izvore čine oslici na grobnicama i sarkofazima te predmeti pronađeni u grobovima kao što su tzv. kanopske vaze, amuleti i ušabti figurice. U pisane izvore spadaju tekstovi koji prate oslike – tzv. Knjige mrtvih, Herodotov opis procesa balzamiranja i dva papirusa iz rimskog razdoblja u kojemu su navedene i opisane ceremonije balzamiranja i upute za rituale.⁷⁰

Metoda balzamiranja razvijala se tijekom vremena, a do perioda Novog kraljevstva bitno je uznapredovala. Proces balzamiranja započinje uklanjanjem mozga i unutarnjih organa, koji su se spremali u kanopske posude.⁷¹ Tijelo bi se potom obložilo zavojima od lana prethodno sortiranim po duljini, širini, upotrebi itd.⁷² Lan za zavoje se uzimao iz kuće umrlog ili bi bio dobavljen za pogrebne potrebe.⁷³ Kako bi se posao vezan uz tijelo mogao lakše obaviti, pokojnik je bio smješten na posebnom kauču.⁷⁴ Ispod zadnjih slojeva zavoja su se postavljali amuleti koji su služili za zaštitu i regeneraciju pokojnika nakon smrti.⁷⁵ Proces balzamiranja vodio je svećenik s maskom boga Anubisa, tzv. „gospodar tajni“, koji bi stavljao ruku na glavu pokojnika. Uz njega, u procesu je za svaki novi stadij prisustvovao drugi svećenik i recitirao čarobne formule.⁷⁶ Sa već spomenutim amuletima koji su bili postavljeni ispod zadnjih slojeva

⁶⁸ WAFFA EL-SADDIK, *The Burial*, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 471.

⁶⁹ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 471.

⁷⁰ RENATE GERMER, *Mummification*, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 459.

⁷¹ FRANCIS JANOT, *The Mummification and Burial of the Pharaohs*, u: *the Pharaohs*, (ur.) Christiane Ziegler, Milano, 2002., 345.

⁷² RENATE GERMER (bilj. 70), 459.

⁷³ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 473.

⁷⁴ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 473.

⁷⁵ RENATE GERMER (bilj. 70), 464.

⁷⁶ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 473.

zavoja, bile su povezane molitve koje mole svećenici.⁷⁷ Materijali od kojih su amuleti načinjeni imali su simboličko značenje: zlato je značilo dan, srebro noć, tirkiz je značio nebo za dan, a lapis nebo za noć.⁷⁸ Najvažniji od svih amuleta bio je skarabej koji je služio kao zamjena za srce⁷⁹ u slučajevima kada bi bilo izvađeno (srce je često ostavljano u tijelu radi vjerovanja kako je ono centar emocija i prirode čovjeka).⁸⁰ Tijelo zamotano u zavojce bilo bi još dodatno ukrašavano amuletima i figuricama raznih bogova. Razlog postavljanja većeg broja amuleta na mumije vjerojatno je vjerovanje starih Egipćana kako više kombinacija amuleta povećava njihovu moć.⁸¹ Na kraju procesa balzamiranja koji je otprilike trajao sedamdeset dana⁸², preko glave i ramena postavljala se pogrebna maska sa prikazom lica pokojnika koja je mogla biti načinjena od raznih materijala, ovisno o financijskim mogućnostima pokojnika.⁸³ Maske članova kraljevske obitelji bile su izrađene od zlata.⁸⁴

Tijelo bi se potom položilo u lijes, a zatim u sarkofag. Za vrijeme perioda Novog kraljevstva, kraljevi su bili pokopavani u više od jednog lijesa⁸⁵ što je postalo vrlo popularno u periodu od XIX. do XXI. dinastije te su se i drugi ljudi nastojali sahraniti na taj način. Ljesovi se sve više počinju raskošno ukrašavati, često su bili bojani iznutra. Ponekad bi se u lijesu našla i karta podzemlja kako bi se pokojnik mogao orijentirati u zagrobnom životu,⁸⁶ a za vrijeme Novog kraljevstva također i drugi tekstovi sa mnogo magičnih čini koji se nazivaju Knjiga mrtvih.⁸⁷ Pogrebni tekstovi imali su važnu namjenu osiguravanja pokojnikovog prelaska u zagrobni život, a od Novog kraljevstva su uglavnom pisani na papirusu.⁸⁸ Smatra se da je nakon smrti cijela grobnica služila kao pokojnikov zagrobni dom, „koncept“ koji se u Novom kraljevstvu i XVIII. dinastiji nastavlja još od I. dinastije.⁸⁹ S tim u vezi, prikaz očiju je pokojnik nakon smrti

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ RENATE GERMER (bilj. 70), 462.

⁸¹ RENATE GERMER (bilj. 70), 466.

⁸² FRANCIS JANOT (bilj. 71), 345.

⁸³ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 473.

⁸⁴ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 473.

⁸⁵ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 477.

⁸⁶ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 474.

⁸⁷ URSULA VERHOEVEN, *The Mortuary Cult*, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 483.

⁸⁸ Funerary papyrus, u: *The Metropolitan Museum of Art: Egypt and the Ancient Near East*, (ur.) John P. O'Neill, Mark D. Greenberg, Tokyo, 2005., 73.

⁸⁹ URSULA VERHOEVEN (bilj. 87), 481.

„koristio“ kako bi mogao promatrati što se događa vani, npr. kako bi mogao vidjeti prinošene darove.⁹⁰ Unutarnje strane lijesa oslikavale su scene iz podzemlja i bogovi zaštitnici, a sa vanjske strane lijesa prikazivan je pokojnik koji se klanja bogovima, dvorana s Ozirisom i četiri sina Horusova te putovanje Boga sunca kroz podzemlje.⁹¹

Sarkofazi su, za razliku od ljesova, bili manje ukrašavani. Bili su načinjeni od bazalta i granita, sa natpisima urezanim na površini i to isječcima iz Knjige Mrtvih te životopisom pokojnika.⁹² Sav taj poseban tretman bio je dostupan samo bogatim Egipćanima.⁹³

Budući da je grobnica služila kao pokojnikov zagrobni dom, s pokojnikom su pohranjeni razni predmeti s namjenom da mu zagrobni život učine ljepšim i ugodnijim.⁹⁴ Ti predmeti su ili uzeti iz kuće pokojnika ili priređeni specifično za pogreb. Količina i vrijednost predmeta priloženih u grobnici ovisili su o financijskom stanju pokojnika.⁹⁵ Pošto je zadatak pokojnika poslije smrti bio saditi usjeve, u grobnicu su također donesene i figurice sluga koji bi taj posao u zagrobnom životu za njega radili. Figurice su se nazivale ušabti te je postojao magični tekst koji je služio za njihovo prizivanje, obično napisan na njima.⁹⁶ Moglo ih je biti i do 365 - po jedna za svaki dan u godini. Figurice su izgledale poput mumija te su varirale po kvaliteti izrade i detaljima.⁹⁷

Nakon balzamiranja, pokojnikovo je tijelo trebalo poći na putovanje do grada Abida u Gornjem Egiptu. Stari Egipćani su smatrali da se ondje nalazi grob Ozirisa, boga podzemlja. Budući da je za većinu Egipćana ovo putovanje bilo teško i daleko, obred odlaska u Abid se provodio simbolički na način da bi pogrebna procesija prelazila rijeku Nil i prolazila kroz nekropolu. O tome svjedoče prikazi putovanja na zidovima grobnica.⁹⁸

Zajedno s pokojnikovim tijelom, u procesiji do grobnice su nošeni i predmeti s kojima će biti pokopan: oprema za pogreb, pokućstvo, predmeti za svakodnevnu uporabu, spomenuti ušabti

⁹⁰ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 474.

⁹¹ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 477.

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ URSULA VERHOEVEN (bilj. 87), 481.

⁹⁵ URSULA VERHOEVEN (bilj. 87), 481.

⁹⁶ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 477.

⁹⁷ JUDITH BARR, ROSELYN CAMPBELL, Meet an Ushabti, an Ancient Egyptian Statuette Made for the Afterlife, Getty Museum, getty.edu, 2023., <https://www.getty.edu/news/meet-an-ushabti-an-ancient-egyptian-statuette-made-for-the-afterlife/> (pristupljeno: 9. 9. 2024.)

⁹⁸ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 479.

i takenu – posuda za koju se pretpostavlja da je služila za prijenos dijelova organa pokojnika nakon mumifikacije, a sve to uz pratnju velike skupine ožalošćenih, posluge i svećenika.⁹⁹ Scene procesije su prikazane u Knjizi mrtvih i na zidovima grobnice.¹⁰⁰ Provodila se ceremonija „otvaranja usta“, u kojoj bi mumija ili statua bila oživljena.¹⁰¹ Ovaj ritual je provodio tzv. „*sem*“ svećenik u ime najstarijeg sina pokojnika.¹⁰² Provođen je obred čišćenja i još 75 odvojenih obreda u kojima bi se mast nanosila na razne dijelove tijela i lice, te je također paljen tamjan.¹⁰³ Za ukop i organizaciju svih naknadnih rituala u kojima bi sudjelovali posmrtni svećenici, uobičajeno je bio zadužen najstariji sin pokojnika.¹⁰⁴

Ovakva predanost očuvanju tijela i općenito običajima nakon smrti svjedoči jakom uvjerenju Egipćana u zagrobni život i uskrsnuće.¹⁰⁵ Pogreb i pripreme za zagrobni život su uglavnom bile vrlo raskošne te su ljudi puno trošili za što bolji tretman kako bi si osigurali lagodan drugi život.¹⁰⁶ Bogati su si svakako mogli priuštiti puno više nego većina ljudi, nižeg statusa, koji su stoga izostavljali pojedine pogrebne procese. No bez obzira na to kako je grobnica bila opremljena, postoje tekstovi koji svjedoče kako je zagrobni život ipak ovisio o tome kako se čovjek ponašao za vrijeme života odnosno o njegovom moralu.¹⁰⁷

Izgledi grobnica se mijenjaju tijekom egipatske povijesti. Modeli također variraju ovisno o društvenom statusu pokojnika i financijskim sredstvima. U razdoblju Novog kraljevstva, reprezentativni modeli privatnih grobnica su oni na nekropoli u Zapadnoj Tebi – većinom datiraju iz vremena XVIII. i XIX. dinastije.¹⁰⁸ Grobnice su urezane u stijenu te su često dosta kompleksno strukturirane. Sastojale su se od više razina sa različitim funkcijama: gornja razina je služila za štovanje sunca i sunčevog kulta, srednja razina je služila za ceremonije i spomenik

⁹⁹ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 479.

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ URSULA VERHOEVEN (bilj. 87), 482.

¹⁰⁵ WAFFA EL-SADDIK (bilj. 68), 479.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ FRIEDERIKE KAMPP-SEYFRIED, *Overcoming Death – Private Tombs of Thebes*, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 249.

za pokojnika dok je donja razina bila namijenjena kultu Ozirisa i kao mjesto za polaganje tijela.¹⁰⁹ Upravo je ovom tipu pripadala i grobnica Yuye i Thuye.

4. Grobnica Yuye i Thuye

Yuya i Thuya su pokopani u Dolini kraljeva na zapadnoj obali Nila.¹¹⁰ Njihova grobnica urezana je u stijenu te je jedna od najmanjih u Dolini.¹¹¹ Otkrivena je 1905. godine kada je Theodore Monroe Davis odlučio sa svojim istraživačkim timom istražiti maleni prostor između grobnica Ramzesa III. i Ramzesa XII.¹¹² Prostor iskopavanja nije bio obećavajući no Davis, koji je događanja opisao u svojim poglavljima knjige *The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, odlučio je riskirati što se na kraju isplatilo kada je 11. veljače te godine iskopan ulaz. Zahvaljujući objavi rezultata njegovih istraživanja danas možemo relativno precizno rekonstruirati izgled grobnice, položaj i funkciju predmeta koji su u njoj pronađeni. Grobnica, koja se u literaturi još naziva i KV46, upravo je zbog tih podataka i vrijednosti pronađenih materijala citirana u gotovo svim najvažnijim monografijama o egipatskoj umjetnosti Novoga kraljevstva.¹¹³ Otvori zatečeni na ulazu u grobnicu i grobnu komoru te nered i oštećenja na nalazima potvrđuju kako je grobnica u prošlosti opljačkana.¹¹⁴ Nakon obrade, pronađeni nalazi su preneseni u muzej u Kairu gdje se nastavilo s njihovom konzervacijom i istraživanjem.

Ulaz u grobnicu istaknut je dekoriranim nadvratnikom. Od ulaza do vrata grobne komore vodi više krakova strmih stepenica.¹¹⁵ (Slika 1.) Iz izvještaja arheologa saznajemo da je ulaz bio zapečaćen osušenom smjesom krškog materijala i blata na kojemu se zamjećuju otisci pečata¹¹⁶

¹⁰⁹ FRIEDERIKE KAMPP-SEYFRIED (bilj. 108), 250.

¹¹⁰ THEODORE M. DAVIS, The Finding of the Tomb of Iouiya and Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molúk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 25.

¹¹¹ JAMES E. QUIBELL, *Tomb of Yuaa and Thuiu, Catalogue General des Antiquites Egyptiennes du Musee du Caire*, Kairo, 1908., 2.

¹¹² THEODORE M. DAVIS (bilj. 110), 25-26.

¹¹³ JAMES E. QUIBELL (bilj. 111); ANNA MARIA DONADONI ROVERI, The Funerary Equipment, u: *the Pharaohs*, (ur.) Christiane Ziegler, Milano, 2002., 335.

¹¹⁴ THEODORE M. DAVIS (bilj. 110), 26-29.

¹¹⁵ JAMES E. QUIBELL (bilj. 111), 2.

¹¹⁶ JAMES E. QUIBELL (bilj. 111), 2.

čuvara nekropole.¹¹⁷ Sama grobnica je pravokutnog tlocrta s malo arhitektonskih i drugih dekoracija, što je pomalo u kontrastu s količinom i vrijednosti predmeta koji su u njoj nađeni.¹¹⁸ Kako je već spomenuto, istraživanja su ukazala na to da je grobnica tijekom povijesti bila opljačkana.¹¹⁹ Nestao je gotovo sav nakit, ali je sačuvan dio namještaja i sami sarkofazi.¹²⁰ Njihove mumije smatraju se jednim od najboljih primjera balzamerskog zanata koji je u vrijeme XVIII. dinastije bilo na svome vrhuncu razvoja.¹²¹

4.1. Ukop Yuye

Yuya je pokopan u tri drvena lijesa polegnuta jedan u drugi te u četvrtasti sarkofag načinjen od drveta smješten na drvenim sanjkama.¹²² Sarkofag je prekriven smolom te dekoriran brojnim prikazima bogova i natpisa. (Slika 2.) Natpisi na Yuyinom sarkofagu sadrže i njegove titule, molitve bogovima Zapada, čarobne riječi za zaštitu umrlih, molitvu Unnefer za dobrobit Yuyinog *ka* i molitvu Oziris Khent Amenti također za njegov *ka*.¹²³ Prikazani su bogovi Thot, Amset, Hapi i Anubis u procesiji, dvije figure Anubisa na pilonima i figure božica Izide i Neftis koje recitiraju spomenute, iznad zapisane, čarobne riječi.¹²⁴

Njegov vanjski lijes je u obliku mumije, prekriven smolom i dekoriran pozlaćenim natpisima i ukrasima u štukaturi.¹²⁵ (Slika 3.) Dugokosa perika je prikazana naizmjenično ugrađenim crnim i zlatnim trakama. Na mumiji se ističu oči: izvedene su umetanjem bijelog mramora i

¹¹⁷ ANNA MARIA DONADONI ROVERI (bilj. 113), 335.

¹¹⁸ JAMES E. QUIBELL (bilj. 111), 3.

¹¹⁹ THEODORE M. DAVIS (bilj. 110), 26.

¹²⁰ ANNA MARIA DONADONI ROVERI (bilj. 113), 335.

¹²¹ JAMES E. QUIBELL (bilj. 111), 68.

¹²² PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: The Sarcophagus of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 1.

¹²³ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 122), 1-3.

¹²⁴ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 122), 1-2.

¹²⁵ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Outer Coffin of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 4.

opsidijana, a obrve i trepavice su od tamnoplavog stakla.¹²⁶ Lijes je ukrašen i širokom zlatnom ogrlicom te narukvicama. Na mjestu abdomena izrezbaren je lešinar raširenih krila s prstenjem. Natpisi vanjskog lijesa ponovo sadrže ime i titule Yuye, potvrdu kako je lijes napravljen milošću faraona i čarobne riječi za zaštitu preminulog.¹²⁷ Prikazane su dvije procesije bogova – na desnoj strani su Mesta, Anubis, Duamutef i Geb, a na lijevoj su Hapi, Anubis, Kebehsenuf i Nut.¹²⁸ Na lijesu se nalazi i figura božice Neftis koja kleči ispod znaka *nub*.

Drugi, srednji lijes je po obliku i materijalu od kojeg je izrađen te po materijalu umetnutih očiju, obrva i trepavica isti kao vanjski.¹²⁹ (Slika 4.) Razlike su vidljive kod ostalih dekoracija i perike izvedene naizmjeničnim trakama srebra i zlata. Lice je pozlačeno. Ogrlica od zlata sa završecima u obliku jastrebovih glava ima umetnuto obojeno staklo i komponirana je kao redovi makovih pupoljaka, lotosovih latica i pet traka tamnoplave i svijetloplave te crvene boje.¹³⁰ Ruke obložene zlatnom folijom sadrže amulete i narukvice. Na mjestu abdomena, kao i na vanjskom lijesu, nalazi se strvinar s prstenom napravljenim od zlata umetnutog u obojano staklo, a pečati koje nosi su od karneola.¹³¹ Na ovome lijesu je također mnogo natpisa i prikaza bogova. Natpisi prenose *De hetep seten* formulu Ozirisu kako bi Yuyi osigurao obilje mlijeka i vina kao i dah sjevernog vjetrova, molitvu Nut, ime i titule Yuya, imena bogova Zapada i CLV. i CLVI. poglavlje iz Knjige mrtvih na dva *sa* amuleta¹³² (služili su za zaštitu u životu i smrti).¹³³ Od prikaza bogova na lijesu se nalaze: božica Nut s podignutim rukama uz znak *nub* koja se nalazi ispod strvinara na abdomenu, procesija bogova sa Thotom na čelu s desne strane i još jedna procesija s istim bogom na čelu s lijeve strane, figura klečeće božice Izide kod znaka *nub* ispod koje se nalaze prikazi simbola *djed* i već spomenuta dva *sa* amuleta.¹³⁴

¹²⁶ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 125), 4.

¹²⁷ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 125), 4-5.

¹²⁸ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 125), 4-5.

¹²⁹ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tomb of Iouiya and Touiyou: Second Coffin of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 6.

¹³⁰ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 129), 6.

¹³¹ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 129), 6.

¹³² PERCY E. NEWBERRY (bilj. 129), 6-8.

¹³³ *Sa Amulet*, Metropolitan Museum of Art, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/545150> (pristupljeno: 2. 9. 2024.).

¹³⁴ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 129), 6-8.

Unutarnji lijes je također u obliku mumije, prekriven pozlaćenim štukaturama, s umetnutim očima od mramora i opsidijana, trepavicama i obrvama od plavog stakla i dugom perikom.¹³⁵ (slika 5) Unutarnji lijes ima lice i uši fino modelirane te istu ogrlicu i strvinara kao i drugi lijes. I ovaj lijes sadrži mnoge natpise i prikaze bogova. Natpisi prenose *De hetep seten* formulu Ozirisu na Zapadu kako bi dao *per kheru* darove ka Yuye, govor za Nut da zaštiti Yuyu svojim krilima, ime Yuye i brojne iste natpise kao i na drugom lijesu.¹³⁶ Prikazani su bogovi: Nut pred znakom *nub* ispod strvinara, figure Thota i bogovi Zapada na drugoj strani tijela te božica Izida koja kleči pod znakom *nub* na dnu lijesa.¹³⁷

Pogrebna maska Yuye napravljena je od više zalijepljenih slojeva grubog platna prekrivenih žbukom, a položena je preko glave mumije.¹³⁸ Izvana je pozlačena, a iznutra bitumenska. Perika je duga s ukrasnim trakama na krajevima „kose“, lice maske je oštećeno na bradi¹³⁹, s očima od mramora i opsidijana te trepavicama i obrvama od plavog stakla, kao i na lijesovima.¹⁴⁰

Na mumiji se nalazi pektoral s mnogo ukrasa i perlica. Preko zavoja su postavljene trake za mumije koje su osigurane žicama.¹⁴¹ Na svakoj strani figure božice Nut s raširenim krilima se nalaze amuleti.¹⁴² Neke od traka također imaju natpise s imenom i titulama Yuye, njegov govor Nut i imena bogova Zapada.¹⁴³ Na lijevom je boku zlatnim tanjurom prekrivena rana koja je posljedica balzamiranja, odnosno procesa vađenja unutarnjih organa.¹⁴⁴ Šupljina tijela ispunjena je tvrdom masom od lana natopljenog otopinom smole.¹⁴⁵ Položaj ruka Yuyine

¹³⁵ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Inner Coffin of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 9.

¹³⁶ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 135), 9.

¹³⁷ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 135), 9.

¹³⁸ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Mask and Mummy-Straps of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 10.

¹³⁹ JAMES E. QUIBELL (bilj. 111), 28.

¹⁴⁰ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 138), 10.

¹⁴¹ *Ibid.*

¹⁴² *Ibid.*

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ JAMES E. QUIBELL (bilj. 111), 68.

¹⁴⁵ JAMES E. QUIBELL (bilj. 111), 68.

mumije odudara od standarda perioda Novoga Kraljevstva.¹⁴⁶ Naime, po tom standardu ruke su morale biti položene uz strane tijela s dlanovima preko spolovila, no Yuyine su ruke savijenih laktova prekrížene pod bradom. Mogući razlog za ovo odudaranje je njegova povezanost sa kraljicom Tijom što mu daje gotovo kraljevski status.¹⁴⁷

Vežano za artefakte pronađene u grobnici, ističu se Yuyine kanopske posude i kutije. (Slika 6.) Četvrtasta kutija od drveta prekrivena je smolom i ukrašena pozlaćenim hijeroglifskim legendama i figurama u štukaturi, a pronađena je postavljena na sanjke.¹⁴⁸ Na poklopcu je napisan govor božice Nut za zaštitu, pri vrhu je govor boga Geba, na stranama su govori Izide i Neftis, na dvije strane su govori Amona i Ra, dok su sa strana govori Set-amenteta i Anubisa.¹⁴⁹ Na prednjem kraju su figure božica Izida i Neftis. Prikazani bogovi su: Izida i Neftis s prednje strane, zdesna su Duamutef i Mesta, slijeva su Hapi i Kebehsenuf te na kraju kutije Nefth i Slek.¹⁵⁰

Među grobnim nalazima pronađena je i rola papirusa duga devetnaest metara i sedamdeset centimetara sa četrdeset poglavlja iz Knjige mrtvih kopiranih za Yuyu.¹⁵¹ (Slika 7.) Za tekst linearnih hijeroglifa korištena je crna tinta, a za rubrike crvena. Tekst sadrži vinjete i brojne prikaze među kojima je prikaz Yuye i Thuye s amuletima kako donose darove Ozirisu.¹⁵² Jedan od amuleta kojeg Yuya nosi je *ab* amulet – srce.

¹⁴⁶ NASRY ISKANDER, *The Mummies of the New Kingdom in the Egyptian Museum: The Position of the Arms*, u: *the Pharaohs*, (ur.) Christiane Ziegler, Milano, 2002., 367.

¹⁴⁷ NASRY ISKANDER (bilj. 146), 367.

¹⁴⁸ PERCY E. NEWBERRY, *Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Canopic Jar-Box of Iouiya*, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 11.

¹⁴⁹ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 148), 11.

¹⁵⁰ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 148), 11.

¹⁵¹ PERCY E. NEWBERRY, *Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Book of the Dead*, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 13.

¹⁵² PERCY E. NEWBERRY (bilj. 151), 13.

4.2. Ukop Thuye

Kao što je navedeno, u istoj grobnici na sličan način i uz slične počasti pokopana je i Yuyina supruga Thuya. Pokopana je u dva lijesa i četvrtasti sarkofag smješten na sanjkama, načinjen od istih materijala i ukrašen istim ornamentima kao i onaj njenog supruga.¹⁵³ (Slika 8.) Natpisi i prikazi bogova nalaze se s vanjske i unutarnje strane. Na vanjskoj se strani na poklopcu nalazi molitva Nut, a s unutarnje strane tekstovi iz Knjige mrtvih.¹⁵⁴ Figure bogova prikazane na vanjskoj strani sarkofaga su figure Anubisa na vrhu poklopca, gdje su prikazane i svete oči, Neftis koja širi ruke kod znaka *nub* na gornjem kraju sarkofaga, figura Izide na donjem kraju dok se sa lijeve i desne strane sarkofaga nalaze prikazi procesije četiriju bogova Zapada.¹⁵⁵ Unutar sarkofaga prikazane su Izida i Neftis s raširenim rukama uz znakove *nub*.

Thuyin vanjski lijes je u obliku mumije, uredno načinjenih crta lica, napravljen od drveta i dekoriran pozlaćenim štukaturama.¹⁵⁶ (Slika 9.) Na isti način kao i na ljesovima njena supruga, ovaj lijes ima dugu periku, a kosu predstavljaju trake urezanih linija. Oči su napravljene od mramora, a trepavice i obrve od ljubičastog stakla. Ruke su postavljene u položaj u kojem su zapešća prekrížena na prsima te vire ispod pektoral.¹⁵⁷ Pektoral i ogrlica sastavljeni su od deset traka cvijeća i latica umetnutih u obojano staklo. Na ovom se lijesu također nalaze natpisi i prikazi bogova. Na mjestu abdomena nalazi se Nut u klečućem položaju i raširenih krilatih ruku, na perici na znaku *neb* figura Neftis koja kleči, a kod stopala Izida pored znaka *nub* i dva *djed* znaka ispod njega.¹⁵⁸ Od natpisa, na lijesu se nalaze molitva Nut na donjem dijelu abdomena, na trakama za mumiju iste formule kao i kod Yuye te ostali natpisi kod stopala.¹⁵⁹

¹⁵³ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou:

Sarcophagus of Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molúk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 16.

¹⁵⁴ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 153), 16, 18.

¹⁵⁵ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 153), 17.

¹⁵⁶ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Outer Coffin of Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molúk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 19.

¹⁵⁷ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 156), 19.

¹⁵⁸ *Ibid.*

¹⁵⁹ *Ibid.*

Unutarnji lijes je načinjen od istih materijala i dekoracije kao vanjski. (Slika 10.) Na raskošnoj ogrlici se nalazi četvrtasti pektoral u pozlaćenju štukaturi s hijeroglifskim znakom *kheper* (skarabej¹⁶⁰) u sredini, znakom *djed* na jednoj strani i znakom *sa* na drugoj.¹⁶¹ Lijes na sebi ima prikaze bogova, ali i jako puno natpisa. Vezano za prikaz bogova, prikazani su Nut na abdomenu, Neftis kod perike sa znakom *nub* i Izida ispod stopala sa znakom *nub* i dva znaka *djed* ispod.¹⁶² Natpisi prenose ime, titulu Thuye i molitvu Nut, sa strana na prikazanim trakama su iste formule kao i kod Yuye te poglavlja iz Knjige Mrtvih (XXVI., XXX. i CXII. poglavlje).¹⁶³

Pogrebna maska Thuye napravljena je od istih materijala kao Yuyina. Razlika je što periku pridržava traka s laticama lotosa i cvijeta te dva pupoljka na čelu.¹⁶⁴ (Slika 11.) Crni veo napravljen od kvalitetne tkanine, poderan na nekim dijelovima, nalazi se oko prednjeg dijela maske.¹⁶⁵

Kao i kod mumije njenog supruga, pozlaćene trake za mumiju su osigurane oko zavoja. Prikaz Nut raširenih krila i amuleti sa svake strane nalaze se na vrhu.¹⁶⁶ Na pojedinim trakama nalaze se prikazi bogova (bogovi Zapada, Izida i Neftis) i natpisi.¹⁶⁷ Natpisi spominju ime i titule Thuye i više govora za Nut.¹⁶⁸ Istraživanja su pokazala da je šupljina njenog tijela bila ispunjena istom masom kao i kod supruga.¹⁶⁹

¹⁶⁰ *Scarab Finger Ring*, Metropolitan Museum of Art, 2021.,

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/548345> (pristupljeno: 3. 9. 2024.).

¹⁶¹ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Inner Coffin of Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 20.

¹⁶² PERCY E. NEWBERRY (bilj. 161), 20-21.

¹⁶³ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 161), 20.

¹⁶⁴ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Mask and Mummy-Straps of Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 22.

¹⁶⁵ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 164), 22.

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ JAMES E. QUIBELL (bilj. 111), 71.

U grobnici su pronađeni bogati nalazi kanopskih vaza i kanopske kutije Thuye. Kutija je, poput Yuyine, četvrtasta, smještena na sanjke, prekrivena smolom i dekorirana na isti način.¹⁷⁰ Na kutiji su prikazani bogovi: Izida i Neftis na prednjoj strani, Mesta i Hapi na desnoj strani, Duamutef i Khebseneuf na lijevoj strani, Neith i Selk na drugom kraju kutije.¹⁷¹ Na kutiji su govori svih navedenih bogova, govor Amenteta, govor Set-amenteta i imena i titule Thuye.¹⁷² U kutiji su nađene četiri lijepo izrezbarene kanopske posude od aragonita s čepovima u obliku ljudskih glava u kojima su pohranjeni unutarnji organi koji su zamotani u lan i modelirani tako da poprime oblik mumije koje nose ljudske maske.¹⁷³ (Slika 12.) Organi su bili pod zaštitom – vaza sa želucem pod zaštitom Mesta, vaza sa crijevima pod zaštitom Hapija, vaza s plućima pod zaštitom Tiutamaufa i vaza s jetrima pod zaštitom Kebhsenufa.¹⁷⁴

Na temelju provedenih istraživanja, utvrđeno je da su Yuya i Thuya bili supružnici i roditelji kraljice Tije, glavne supruge faraona Amenofisa III. Na temelju analize tijela, po sijedoj kosi i stanju ostataka, utvrđeno je da su u vrijeme smrti imali više od pedeset, a možda i više od šezdeset godina.¹⁷⁵ Iz natpisa s ljesova, sarkofaga i drugih predmeta pronađenih u grobnici, moguće je rekonstruirati njihov život te doznati čime su se bavili i koje su titule imali. Isprva su bili prosječnog društvenog statusa, no nakon što se njihova kći Tija udala za faraona njihov status raste te par dobiva mnoge povlastice od faraona kao i poseban položaj u društvu. Yuya je bio nadzornik konja zadužen za kraljevske kočije što znači da je vjerojatno bio povezan s ratnom administracijom¹⁷⁶ - smatra se kako je bio general konjice.¹⁷⁷ Bio je nositelj titule „božanskog oca“, što je u svećeničkoj hijerarhiji najniže rangirana titula.¹⁷⁸ Thuya je obnašala dužnosti na dvoru - zadužena za faraonove halje te je poput ostalih žena na dvoru nosila titulu

¹⁷⁰ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Canopic Jar-Box of Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 23.

¹⁷¹ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 171), 23- 24.

¹⁷² PERCY E. NEWBERRY (bilj. 171), 23-24.

¹⁷³ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 171), 24.

¹⁷⁴ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 171), 25.

¹⁷⁵ G. MASPERO, Notice on Iouiya and Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 21

¹⁷⁶ G. MASPERO (bilj. 175), 14.

¹⁷⁷ ANNA MARIA DONADONI ROVERI (bilj. 113), 335.

¹⁷⁸ G. MASPERO (bilj. 175), 14.

„pjevačica Amona“,¹⁷⁹ a imala je dužnosti i u hramu. Iz natpisa se također može iščitati povezanost para s kultom Minoue iz Panopolisa.¹⁸⁰ Minou je bilo glavno božanstvo u Akhmimu odakle je možda došao Yuya.¹⁸¹

4.3. Ostali grobni prilozi

S pokojnicima su bili pokopani i brojni ušabti.¹⁸² (Slika 14.) Pronađeno je osamnaest lijepo modeliranih figurica u obliku mumije načinjenih od različitih materijala. Na njima su bila napisana imena i titule pokojnika – četiri figure su nosile ime Thuye, a četrnaest ime Yuye.¹⁸³ Uobičajeno je da su figurice prikazane s opremom za rad (motika, košara), no u ovom slučaju je set modela alata pronađen uz figure.¹⁸⁴ (Slika 14.) Natpisi sadrže tekst iz VI. poglavlja iz Knjige mrtvih gdje stoje upute za rad u službi pokojnika u zagrobnom životu.¹⁸⁵ Od trinaest nađenih kutija s figuricama obojanih u plavu, zelenu, crvenu i žutu boju, na četiri su bili natpisi – jedna ima *De hetep seten* formulu za Ozirisa, a ostale tri imaju sličan tekst s drugačije napisanim imenom Yuye.¹⁸⁶ Smatra se da figura u obliku mumije, izrezbarena od cedra i s natpisima iz poglavlja Knjige mrtvih, predstavlja Yuyinu čarobnu figuru.¹⁸⁷ (Slika 15.)

¹⁷⁹ G. MASPERO (bilj. 175), 17.

¹⁸⁰ G. MASPERO (bilj. 175), 16-17.

¹⁸¹ MICHAEL RICE, SAMY SALAH, Y: Yuya and Tuyu, u: *Who's Who in Ancient Egypt*, London, New York, 2004., 223.

¹⁸² PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Funerary Statuettes of Iouiya and Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 26.

¹⁸³ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 182), 26.

¹⁸⁴ *Ibid.*

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 182), 27.

¹⁸⁷ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Magical figure of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 29.

U grobnici su pronađeni brojni amuleti (Slika 14.): jantarni skarabej (skarabeji su predstavljali regeneraciju i moć života)¹⁸⁸ s magičnim tekstom i imenom Thuye, dva amuleta skarabeja - jedan od tamnoplavog stakla i jedan od zelenog berilija s poglavljem Srca iz Knjige mrtvih i Thuyinim imenom, amulet sa zmijinom glavom nađen na Thuyinoj mumiji¹⁸⁹ (takvi amuleti su služili za zaštitu u životu i smrti te su bili tipični za vrijeme Novog kraljevstva)¹⁹⁰, drveni *djed* amulet s pozlaćenom štukaturom (*djed* amuleti su predstavljali trajnost te su služili za povezivanje pokojnika s Ozirisom)¹⁹¹, imenima i titulama Thuye i tekstom iz CLV. poglavlja Knjige mrtvih, *djed* amulet od plave keramike s trakama od zlatne folije i *sa* amulet od jaspisa sa čarobnim tekstom.¹⁹² Jedan zanimljivi nalaz je *ba* ptica (*ba* je prema vjerovanju dio ljudskog postojanja koji je pomoću oblika ptice mogao napustiti grobnicu te se vratiti natrag)¹⁹³.

Ostali nalazi grobnice uključuju brojne vaze od alabastera od kojih jedna ima natpis s imenima Amenofisa III. i Tije te vaze izrađene od raznih materijala i bojane tako da izgledaju kao da su od alabastera.¹⁹⁴ Pronađena je i kočija u dobrom stanju koja je vjerojatno pripadala Yuyi te je bila napravljena za grobnicu.¹⁹⁵ (Slika 16.) Od ostalih predmeta, izdvajaju se stolica s imenom princeze Sat-Amen, unuke Yuye i Thuye, stolica s imenima Tije i Sat-Amena te tzv. „kreveti Ozirisa“ - po jedan za svakog pokojnika.¹⁹⁶ Dva kovčega pohranjena su u grobnicu: jedan s

¹⁸⁸ *Funerary scarab*, Metropolitan Museum of Art, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/555489> (pristupljeno: 2. 9. 2024.).

¹⁸⁹ JAMES E. QUIBELL (bilj. 111), 63.

¹⁹⁰ *Snake Head Amulet*, The Walters Art Museum Online Collection, 2022., <https://art.thewalters.org/detail/34601/snakes-head/> (pristupljeno: 2. 9. 2024.).

¹⁹¹ *Djed Pillar Amulet*, Metropolitan Museum of Art, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/548359> (pristupljeno 2. 9. 2024.).

¹⁹² PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Amulets, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 33.

¹⁹³ MATTHIAS SEIDEL, The Valley of the Kings, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 238.

¹⁹⁴ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Alabaster Vase Bearing the Names of Amenophis III and Queen Thyi, Alabaster Vase, Dummy Vases, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 28., 30-32.

¹⁹⁵ ANNA MARIA DONADONI ROVERI (bilj. 117), 335.

¹⁹⁶ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Chair of Princess Sat-Amen, Chair Bearing the Names of Queen Tiyi and Princess Sat-Amen, Osiris Beds, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 37., 42., 45.

imenima Amenofisa III., a drugi s imenima Amenofisa III. i Tije.¹⁹⁷ Pronađene su dvije figure tzv. „vegetirajućeg Ozirisa“ načinjene od zemlje sa sjemenkama – figure prenose religijsku poruku novog života kroz klijanje sjemenki.¹⁹⁸ (Slika 17.) Hrana pohranjena u kutijama, vaze od obojenog drveta, košara za periku, sandale i Knjiga mrtvih se smatraju grobnim prilozima za pučane.¹⁹⁹

Iz svega navedenog možemo zaključiti da je grobnica para Yuye i Thuye (a valja podsjetiti da je pronađena opljačkana i devastirana), koji su pripadali srednjem staležu, izrazito bogata, što nam daje naslutiti kakve su dragocjenosti čuvale grobnice pripadnika viših društvenih staleža. Grobnica potvrđuje i tezu o važnosti pogrebnih običaja u starom Egiptu.

¹⁹⁷ PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Coffe Bearing the Names of Amenophis III, Coffe Bearing the Names of Amenophis III and Queen Thyi, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molúk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 46-47.

¹⁹⁸ ANNA MARIA DONADONI ROVERI (bilj. 117), 335.

¹⁹⁹ ANNA MARIA DONADONI ROVERI (bilj. 117), 335.

5. Analiza grobnih nalaza u kontekstu pogrebnih običaja Novog kraljevstva

U nastavku će se analizirati izneseni podaci te će se, povezivanjem grobnih nalaza sa poznatim činjenicama o pogrebnim običajima te religijskim odredbama i vjerovanjima u periodu Novog kraljevstva, utvrditi na primjeru Yuyine i Thuyine grobnice konkretno kako se navedeno reflektiralo na pripadnike bogatijeg srednjeg staleža.

Yuyina i Thuyina grobnica po svom smještaju i arhitekturi spada u najčešći tip grobnica izgrađenih u zapadnoj Tebi za vrijeme Novog kraljevstva, odnosno XVIII. dinastije – a to su grobnice urezane u stijenu.²⁰⁰ Za razliku od drugih, poznatijih, grobnica koje su raskošnije i većih dimenzija, njihova je manja i oskudnije dekorirana – bez, primjerice, oslika koji prikazuje putovanje u Abid. Unatoč tome, u grobnici su pronađeni brojni predmeti koji sadrže natpise sa svjedočanstvima vjere u zagrobni život i nastojanja njegova ostvarenja te prikaze bogova iz kojih se može rekonstruirati posmrtna pobožnost pokojnika, ali i njihovo porijeklo i društveni status.

Pokojnici Yuya i Thuya bili su porijeklom iz srednjeg staleža, no udajom njihove kćeri Tije za Amenofisa III osigurali su ne samo kćeri nego i sebi samima viši status pa tako i kvalitetniji pogreb i ukop. Poseban tretman vidljiv je u brojnim kraljevskim darovima, svim natpisima koji svjedoče ukazivanju faraonske milosti, ali i samom načinu balzamiranja bračnog para. Budući da se po načinu balzamiranja mogu usporediti s mumijama faraona Amenofisa II. I Tutmozisa IV. pretpostavlja se da su supružnike balzamirali kraljevski pogrebnici.²⁰¹ Zahvaljujući vještini balzamera, Yuyina i Thuyina tijela su se dobro očuvala te i danas možemo otprilike razaznati njihov izgled. Lica su im bila sitna i ovalna, nosevi istaknuti (kod Thuye manji), kosa sijeda (kod Thuye su uočene naznake ćelavosti). Thuya je imala probušene uši, ali za razliku od Yuyue, Thuya nije imala bore na licu.²⁰² (Slika 18 i Slika 19.) Preko glava mumija su postavljene pogrebne maske kako je nalagao uobičajeni postupak balzamiranja. Običaj ukrašavanja mumija religijskim amuletima koji je prakticiran za vrijeme Novog kraljevstva se zamjećuje i na primjerima Yuye i Thuye – amuleti od poludragog kamenja nađeni su u grobnici i na mumijama supružnika, a imali su razne namjene koje su varirale od zaštite pokojnika, povezivanja sa Ozirisom i regeneracije. Amuleti su prikazani i na lijesovima. Neki od njih

²⁰⁰ FRIEDERIKE KAMPP-SEYFRIED (bilj. 108), 249.

²⁰¹ JAMES E. QUIBELL (bilj. 111), 68.

²⁰² JAMES E. QUIBELL (bilj. 111), 69., 70., 72., 73.

imaju natpise iz Knjige mrtvih koji spominju prikaz kralježnice („zlatni tat“) koji je, kod vrata, umetnut u drvo lijesa²⁰³ (poglavlje CLV. na *sa* amuletu na Yuyinom srednjem lijesu), te poglavlje koje donosi zaštitu Izide i Horusa²⁰⁴ (poglavlje CLVI. na drugom *sa* amuletu na Yuyinom srednjem lijesu). Prema uobičajenoj praksi onog vremena, sa pokojnicima su se ukapali i njihovi organi u kanopskim vazama što je također evidentno u slučaju Yuyine i Thuyine grobnice u kojoj su pronađene kanopske kutije sa kanopskim vazama pod zaštitom bogova.

Yuya i Thuya su pokopani u više lijesova što se poklapa s „trendom“ koji je bio vrlo popularan za vrijeme XVIII., XIX. i XXI. dinastije. Jedan od poznatih primjera velikaša XVIII. dinastije koji je ukopan u više raskošnih lijesova je Tutankamon – ukupno tri lijesa.²⁰⁵ To svjedoči činjenici da su si mogli omogućiti više kvalitetno modeliranih i detaljno dekoriranih lijesova uključujući i sarkofag što, uz natpise koji spominju faraonov doprinos, govori o njihovim financijskim mogućnostima i poziciji u društvu. Detaljno dekoriranje lijesova i sarkofaga ornamentima i figurama bogova zaštitnika za vrijeme Novog kraljevstva očituje se na istima koji su pripadali Yuyi i Thuyi: prikazi bogova i natpisi se nalaze i na vanjskim i unutarnjim stranama. Natpisi prenose brojne zaštitne molitve i govore bogovima te spominju *ka* pokojnika – religijski koncept duše čovjeka. Budući da je cilj Egipćana bio očuvati njihov *ka*, na natpisima se pojavljuju formule koje su služile za dobrobit duše i zaštitu – formula *De hetep seten* za Ozirisa. Brojnost molitva, govora i magičnih riječi reflektira vjeru Egipćana u život nakon smrti, a u slučaju Yuye i Thuye, u grobnici je također pronađena Knjiga mrtvih. Sadržaj Knjige mrtvih je bio napisan na dugačkoj roli papirusa što je tipično za period Novog kraljevstva radi povećanja broja čarobnih formula.²⁰⁶ Iako prikaza pokojnika pred bogovima nije bilo na vanjskoj strani lijesa, kako je bilo uobičajeno, pokojnici su prikazani kako se klanjaju i prinose darove Ozirisu u Knjizi mrtvih. Natpisi iz Knjige mrtvih se nalaze na Thuyinom sarkofagu, ali ne i na Yuyinom. Što se tiče lijesova, natpisi iz Knjige mrtvih nalaze se na unutarnjem Thuyinom lijesu. U natpisima koji prenose poglavlja iz Knjige mrtvih, govori se o procesima koji se odvijaju u zagrobnom životu – npr. što se događa sa srcem pokojnika kada prijeđe u podzemlje (poglavlja XXVI. I XXX. na Thuyinom unutarnjem lijesu)²⁰⁷. Pretpostavlja se kako

²⁰³ PETER LE PAGE RENOUF, EDOUARD NAVILLE, *The Egyptian Book of the Dead*, London, 1904., 325.

²⁰⁴ PETER LE PAGE RENOUF, EDOUARD NAVILLE (bilj. 204), 326.

²⁰⁵ MATTHIAS SEIDEL (bilj. 193), 235.

²⁰⁶ URSULA VERHOEVEN (bilj. 87), 483.

²⁰⁷ PERCY E. NEWBERRY (bilj. 161), 20.

je Yuya prvi preminuo.²⁰⁸ S obzirom na to kako je većina Knjiga mrtvih u tom periodu bila pisana za muškarce, te su njihove kopije uključivale prikaze njihovih supruga, smatra se kako su stari Egipćani vjerojatno vjerovali kako je nabavljanje knjige za suprugu bilo suvišno.²⁰⁹ Ovakav koncept je uočljiv u slučaju Knjige mrtvih nađenoj u Yuyinoj i Thuyinoj grobnici – jedna Yuyina kopija koja uključuje Thuyin prikaz.

Ostali grobni nalazi poput svih pronađenih vrijednosti, namještaja, kovčega, vaza, kutija sa hranom, sandala, pa čak i kočije, odražavaju „koncept“ grobnice kao zagrobnog doma pokojnika koji je trebao sadržavati predmete koji bi pokojniku mogli zatrebati u zagrobnom životu. Po običaju, neki od tih predmeta, kao što je npr. kočija, su bili izrađeni specifično za grobnicu dok su drugi predmeti bili darovani, npr. stolica princeze Sat-amen. Mnogo sličnih nalaza također je pronađeno u Tutankamonovoj grobnici – kovčezi, kanopska kutija, *ba ptica*,²¹⁰ namještaj (Tutankhamonov tron).²¹¹ No, svi ti predmeti su bili puno veće vrijednosti s obzirom na to da se radilo o faraonu.

Ušabti pronađeni u grobnici su također imali svoju svrhu u pogrebnim običajima u to vrijeme. Kako je navedeno u prijašnjem poglavlju, služili su kako bi obavljali poslove na polju u ime pokojnika. Njihovu namjenu potvrđuju modeli alata (košare i motike) i poglavlje iz Knjige mrtvih koje sadrži upute za njihov rad u zagrobnom životu. U Yuyinoj i Thuyinoj grobnici pronađeno ih je samo 18 (14 Yuyinih i 4 Thuyine), što može biti povezano s činjenicom da nisu bili pripadnici najvišeg društvenog sloja te si nisu mogli priuštiti toliko figurica.

Religijski aspekti koji ističu moć regeneracije i ostvarivanja novog života nakon smrti vidljivi su u figurama „vegetirajućeg Ozirisa“ i u dva „Ozirisova kreveta“. Tu je još i Yuyina magična figura sa poglavljima iz Knjige mrtvih – „Poglavljje Plamena“ i „Poglavljje Čarobne Figure Sjevernog Zida“.²¹² Također je važno spomenuti *ba pticu* pomoću koje bi pokojnik mogao posjetiti svijet živih.

Bez obzira na to što Yuyina i Thuyina grobnica nije jedna od najraskošnije dekoriranih i najvećih egipatskih grobnica, i dalje sadrži brojne vrijedne predmete koje potvrđuju dobar

²⁰⁸ G. MASPERO (bilj. 175), 21.

²⁰⁹ IRMTRAUT MUNRO, The Evolution of the Book of the Dead, u: *Journey Through the Afterlife: Ancient Egyptian Book of the Dead*, (ur.), John H. Taylor, Massachusetts, 2010., 63.

²¹⁰ MATTHIAS SEIDEL (bilj. 193), 237-239.

²¹¹ MATTHIAS SEIDEL (bilj. 193), 241.

²¹² PERCY E. NEWBERRY (bilj. 187), 29.

društveni status pokojnika, njihovu povezanost sa faraonom ali i njihovu vjeru u zagrobni život i želju da bude što ugodniji. Valja istaknuti kako je grobnica opljačkana te zato mnogi predmeti, za koje se pretpostavlja da su bili od veće vrijednosti, nedostaju. To je najvjerojatnije bio dragocjeni nakit no mogli su to biti i amuleti od skupog materijala na koje su arheolozi i inače nailazili u istraživanju grobnica velikaša Doline kraljeva. Oštećenja na lijesovima svjedoče razaranju lopova koji su oskrnavili grobnicu u potrazi za blagom. Iz tog razloga nije poznato točno koliko je pogrebnih običaja bilo uključeno u proces pokapanja, ali s obzirom na Yuyin i Thuyin društveni status i činjenicu kako su ih balzamirali kraljevski pogrebni, može se naslutiti kako je dobar dio pogrebnih običaja karakterističnih za period Novog kraljevstva, a pogotovo obredi koje provode svećenici, vjerojatno bio proveden.

Slijedom svega navedenog, može se zaključiti da Yuyina i Thuyina grobnica odražava način života, vjerovanja i pogrebnih običaja perioda Novog kraljevstva budući da su svi grobni nalazi još jednom potvrdili znane činjenice o navedenom periodu povijesti starog Egipta.

6. Zaključak

Pregledom političkih i kulturnih događanja za vrijeme Novog kraljevstva postavljen je povijesni kontekst razdoblja iz kojeg datira predmet radnje – Yujina i Thuyina grobnica. Yuya i Thuya živjeli su u vrijeme XVIII. dinastije za koje dolazi do jačanja Amonova svećenstva u Tebi (osim kratkotrajne epizode štovanja Atona u vrijeme Ekhnatona) što je utjecalo i na religiju i umjetnost. Nakon Tutmozisa IV., faraonom je postao Amenofis III. čija je žena postala Tija, kći Yuye i Thuye.

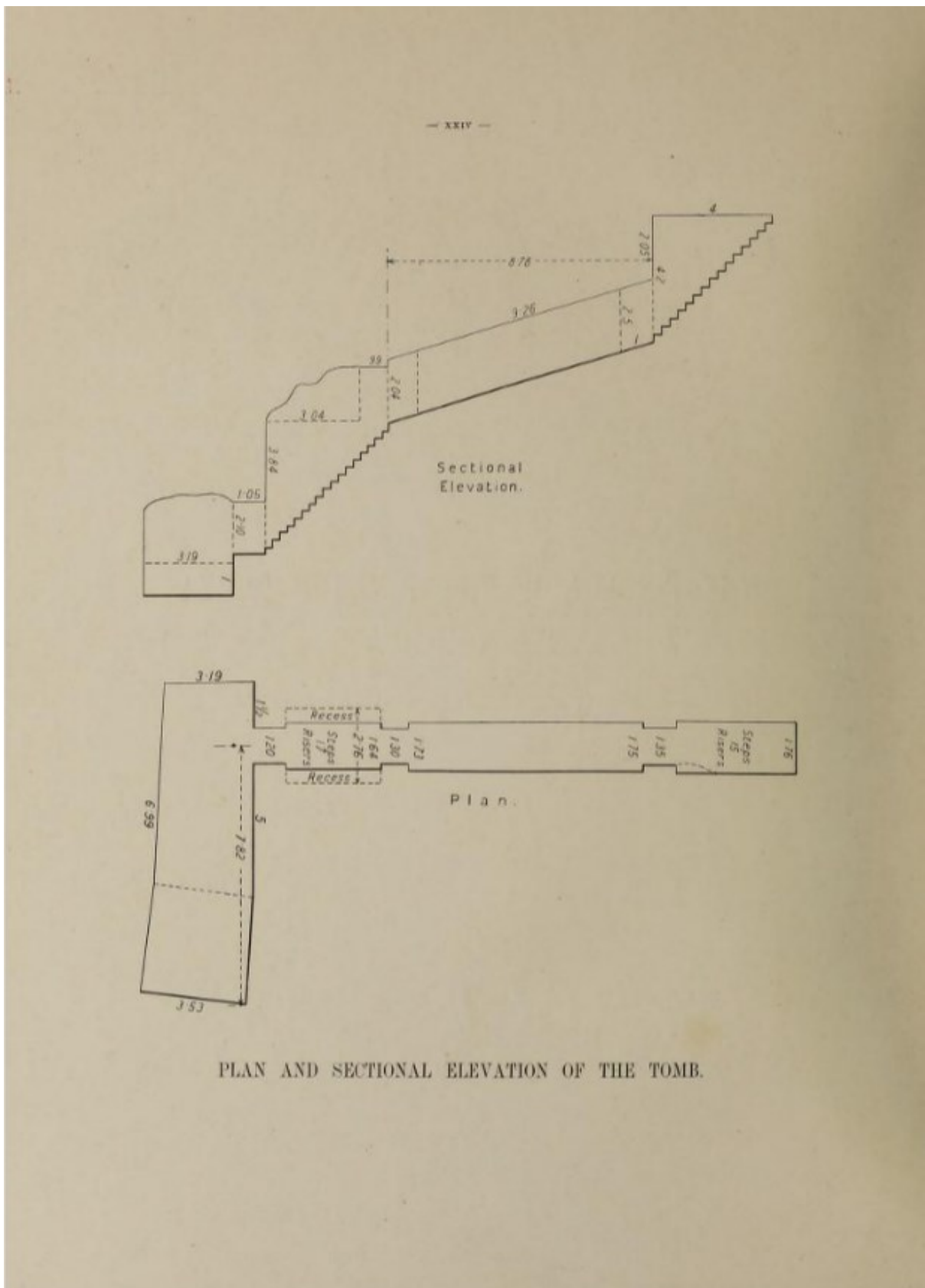
Prezentiranjem općih karakteristika pogrebnih običaja za vrijeme Novog kraljevstva te usporedbom sa nalazima iz Yuyine i Thuyine grobnice, konkretiziraju se i detaljnije obrađuju procesi i postupci provedeni prilikom ukopa pokojnika s ciljem očuvanja tijela pokojnika i osiguranja novog života nakon smrti tj. zagrobnog života. Pri ukopu, radi svoje veze sa faraonom obitelji, Yuya i Thuya su imali povlašteni položaj što se odrazilo na brojnost i sadržaj predmeta koji su s njima pohranjeni u grobnicu – od broja natpisa, više lijesova, postupka balzamiranja do tekstova iz Knjige mrtvih. Grobnica je sadržavala brojne predmete koji potvrđuju teze o vjerovanju starih Egipćana u zagrobni život te poznate činjenice o postupku balzamiranja i pogrebnim običajima koji se dotiču religije.

Pogrebni običaji Novog kraljevstva su prvenstveno bili usmjereni na očuvanje ljudske duše i tijela, a sve kako bi se postigao što lagodniji zagrobni život. Raznolikost molitvi bogovima zaštitnicima, formula za dobrobit duše i brojnih amuleta za regeneraciju i zaštitu, svjedoči pažnji za sve aspekte drugog života te osiguravanju svega što bi pokojniku u smrti moglo biti potrebno.

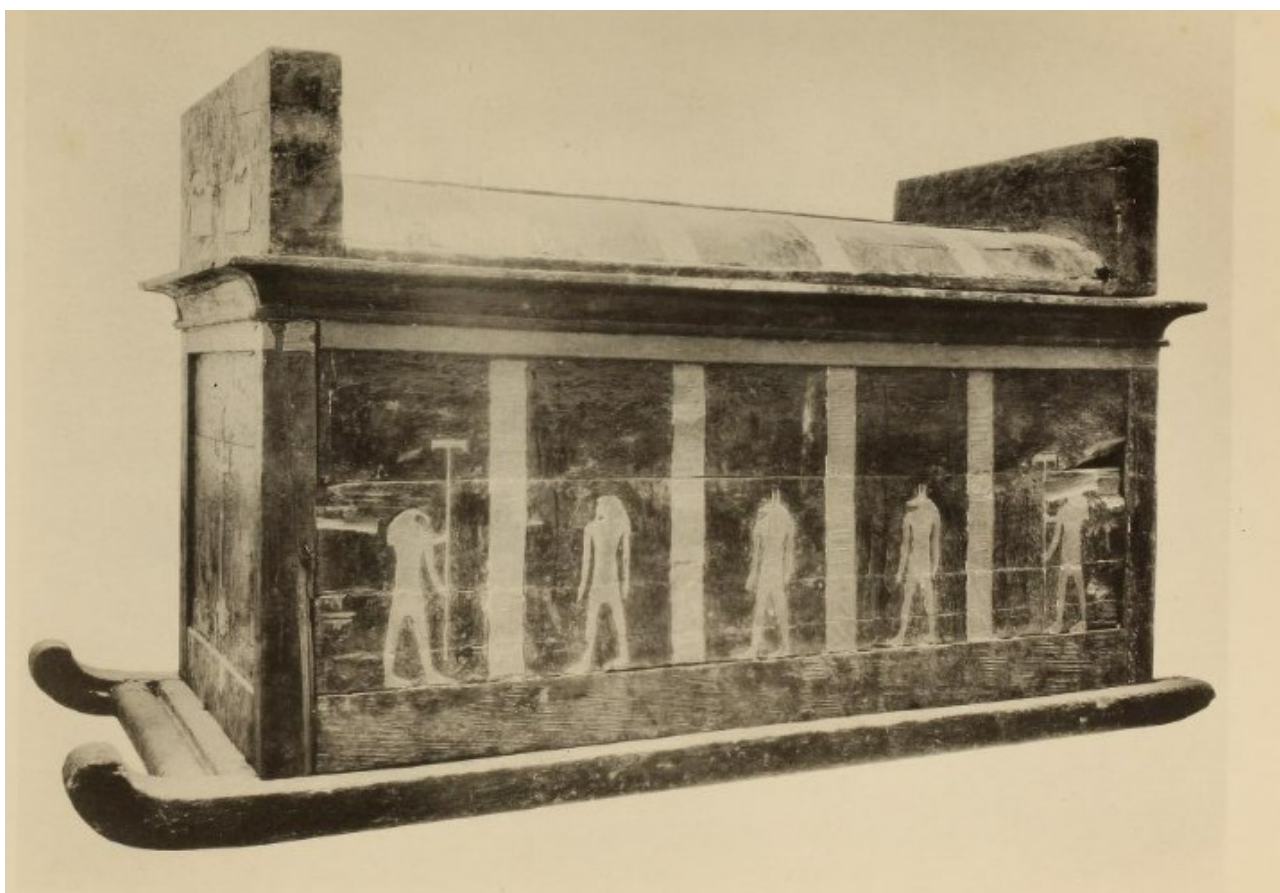
Iako je Yuyina i Thuyina grobnica u odnosu na neke reprezentativnije grobnice bogatijih staleža skromnija (sadrži manje oslika na zidovima i standardnih prikaza na lijesovima), te usprkos tome što je u prošlosti bila opljačkana, ona je i dalje dobar primjer načina ukopa srednjih društvenih staleža te, prema nađenim predmetima, potvrđuje nastojanje praćenja standardnih koraka u procesu ukopa i očuvanju tijela i duše preminulih.

Rad na ovoj temi produbio je moje znanje o kulturi drevnog Egipta, posebno promatranom periodu Novog kraljevstva te potaknuo želju za novim istraživanjem tema iz povijesti starog Egipta. Brojni arheološki nalazi još su uvijek izazov povjesničarima i povjesničarima umjetnosti pa tako i meni u mojem budućem akademskom djelovanju.

7. Ilustracije:



Slika 1. Plan i presjek Yuyine i Thuyine grobnice



Slika 2. Yuyin sarkofag



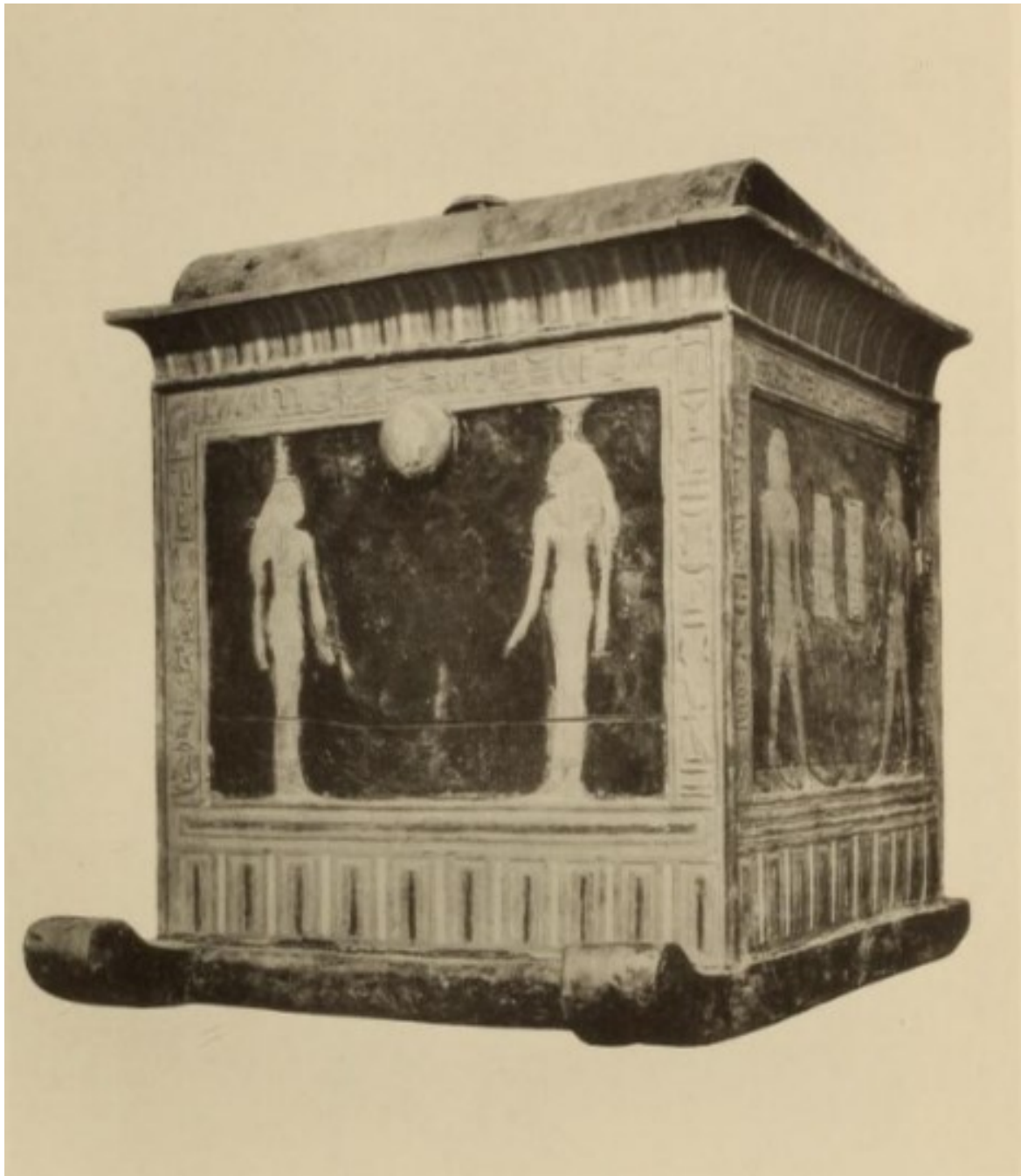
Slika 3. Yuyin vanjski lijes



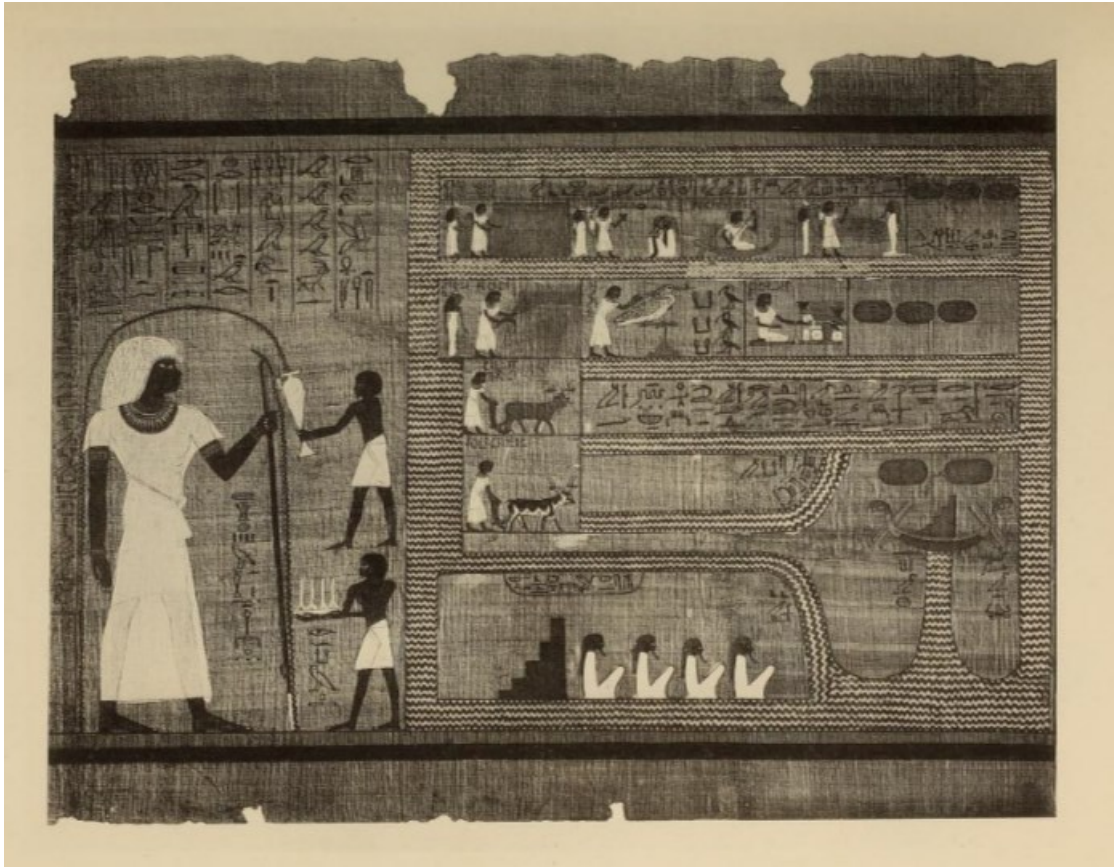
Slika 4. Yuyin srednji lijes



Slika 5. Yuyin unutarnji lijes



Slika 6. Yuyina kanopska kutija



Slika 7. Stranica iz Yuyine Knjige mrtvih



Slika 8. Thuyin sarkofag



Slika 9. Thuyin vanjski lijes



Slika 10. Thuyin unutarnji lijes



Slika 11. Thuyina pogrebna maska



Slika 12. Poklopac Thuyine kanopske kutije i kanopska vaza



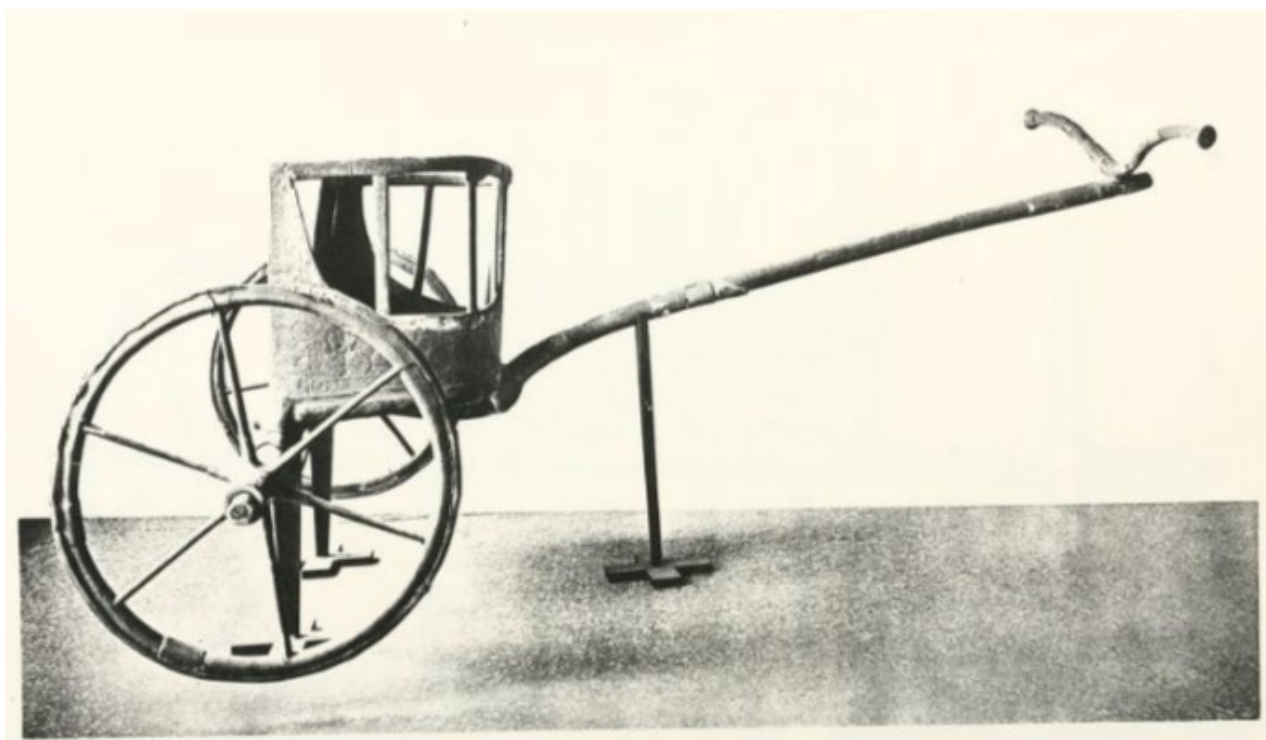
Slika 13. Ušabti



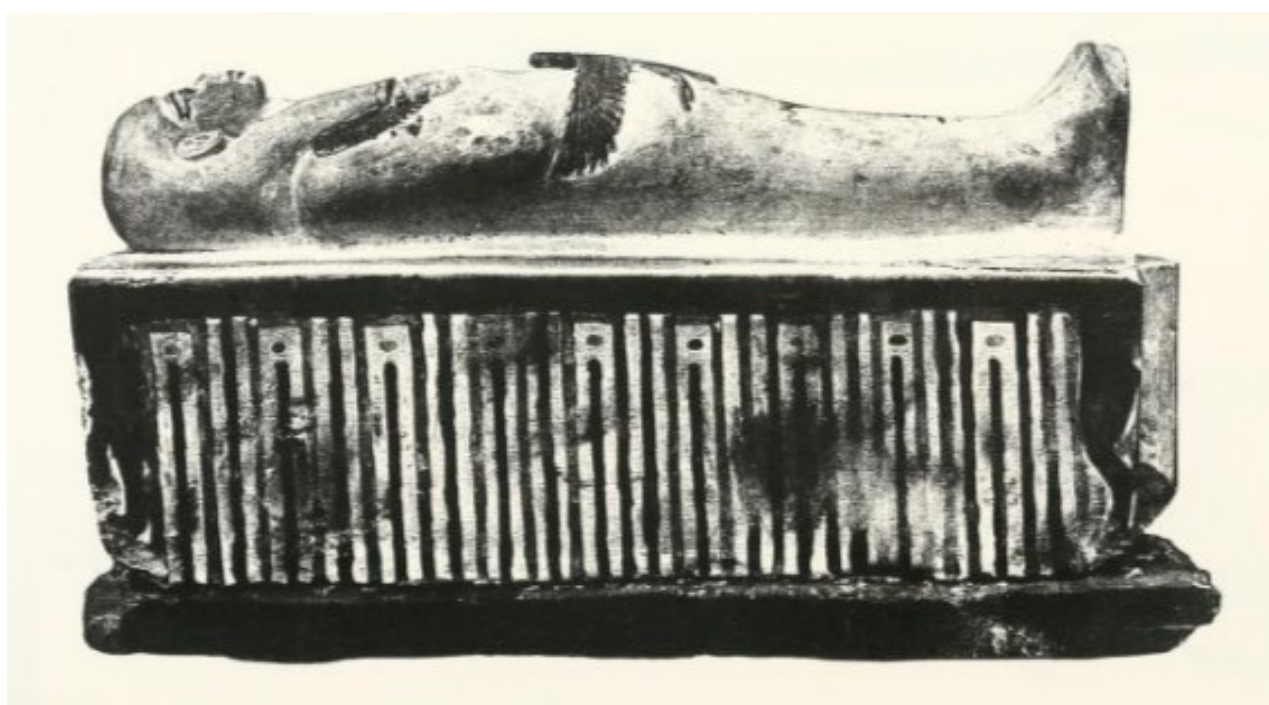
Slika 14. Modeli alata, skarabeji i amuleti



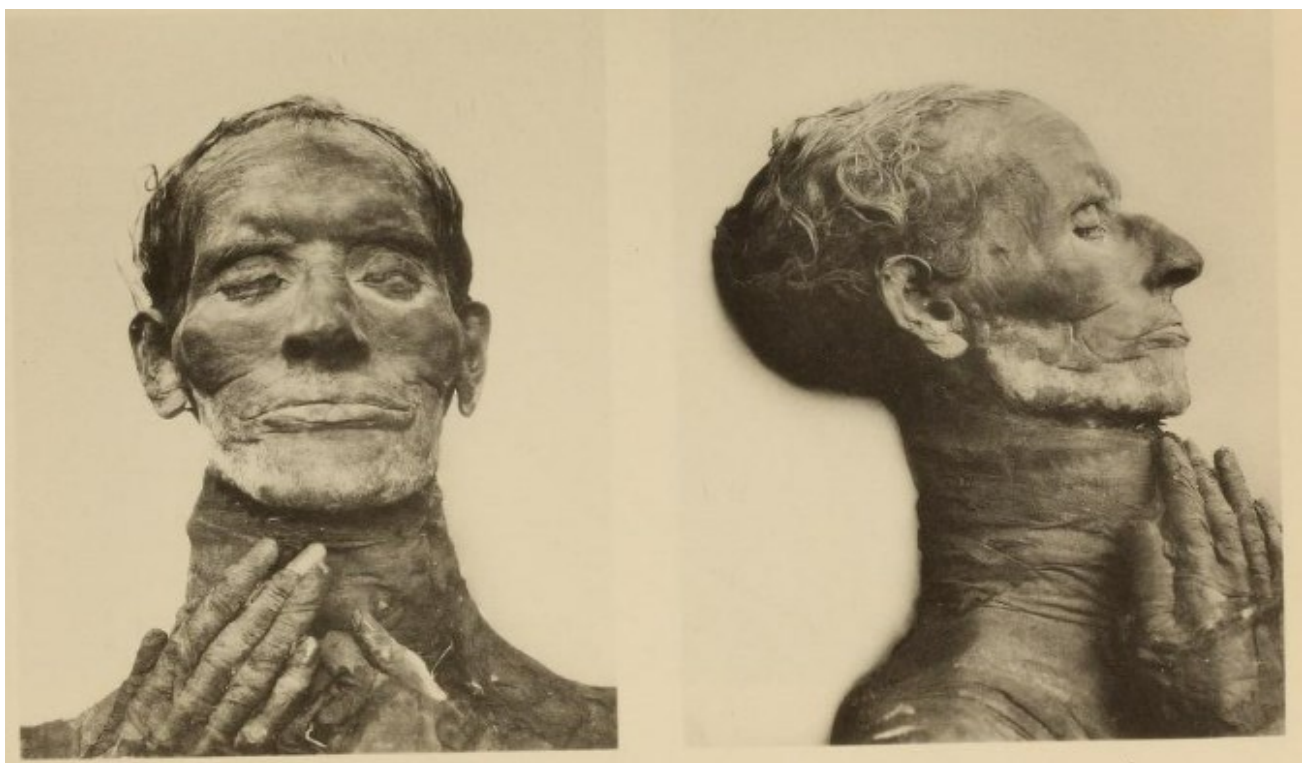
Slika 15. Yuyina magična figura



Slika 16. Kočija



Slika 17. Figura „vegetirajućeg Ozirisa“



Slika 18. Lice i profil Yuyine mumije



Slika 19. Profil i lice Thuyine mumije

8. Sažetak i ključne riječi

Egipat, jedno od najpoznatijih kraljevstva Starog vijeka, ističe se svojom bogatom poviješću i brojnim dobro očuvanim građevinama i artefaktima. Vrhunac političke moći i kulturnog razvoja Egipta je za vrijeme razdoblja Novog kraljevstva. U to vrijeme je i zanat balzamiranja na svom vrhuncu. Iz mnogih izvora, kao što su brojni oslici i zapisi, danas su poznati egipatski pogrebni običaji i religijska uvjerenja. Jasan uvid u sve posmrtnne postupke vezane za pokojnika s ciljem očuvanja tijela i pripreme za zarobni život dobiven je kroz analizu jedne od grobnica iz perioda Novog kraljevstva – grobnice koja je pripadala supružnicima zvanim Yuya i Thuya. Potvrđeno je da se tijelo balzamiralo, a sam postupak balzamiranja započinje uklanjanjem unutarnjih organa. Tijelo bi se potom omatelo lanenim zavojima i ukrašavalo brojnim amuletima za zaštitu i povezivanje s bogovima. Nakon postavljanja pogrebne maske preko ramena, pokojnik se polaže u lijes (ili više njih) ukrašen brojnim prikazima bogova i natpisima te bi, na kraju, bio položen u sarkofag. Organi se zasebno pohranjuju u kanopske posude koje se sa pokojnikom i brojnim grobnim priložima (ušabti, Knjiga mrtvih, amuleti, namještaj, hrana) prenose u grobnicu, odnosno zagrobni dom umrlog. U cijelom procesu sudjeluju brojni svećenici kako bi put u zagrobni život bio osiguran. U grobnici u kojoj su sahranjeni Yuya i Thuya, brojni nalazi (već spomenuti amuleti, ušabti, lijesovi, sarkofazi, Knjiga mrtvih, namještaj) potvrđuju poznate informacije o pogrebnim običajima te daju uvid i u život pokojnika. Svi istraženi podatci i nalazi svjedoče uvjerenju starih Egipćana u zagrobni život i njihovo nastojanje da isti bude što ugodniji.

Ključne riječi: Egipat, Novo kraljevstvo, XVIII. Dinastija, pogrebni običaji, balzamiranje, grobnica u stijeni, zagrobni život, grobni nalazi, Yuya i Thuya

9. Popis literature

JUDITH BARR, ROSELYN CAMPBELL, Meet an Ushabti, an Ancient Egyptian Statuette Made for the Afterlife, Getty Museum, getty.edu, 2023., <https://www.getty.edu/news/meet-an-ushabti-an-ancient-egyptian-statuette-made-for-the-afterlife/> (pristupljeno: 9. 9. 2024.).

PENELOPE J. E. DAVIES, *et al.*, Egipatska umjetnost, u: *Jansonova povijest umjetnosti, Zapadna tradicija*, Zagreb, 2008., 47-77.

THEODORE M. DAVIS, The Finding of the Tomb of Iouiya and Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 25-30.

Djed Pillar Amulet, Metropolitan Museum of Art, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/548359> (pristupljeno: 2. 9. 2024.).

ANNA MARIA DONADONI ROVERI, The Funerary Equipment, u: *the Pharaohs*, (ur.) Christiane Ziegler, Milano, 2002., 327-342.

WAFFA EL-SADDIK, The Burial, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 471-480.

Funerary papyrus, u: *The Metropolitan Museum of Art: Egypt and the Ancient Near East*, (ur.) John P. O'Neill, Mark D. Greenberg, Tokyo, 2005., 72-73.

Funerary scarab, Metropolitan Museum of Art, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/555489> (pristupljeno: 2. 9. 2024.).

RENATE GERMER, Mummification, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 459-470.

ROSIE-MARIE HAGEN, RAINER HAGEN, Relief from the sarcophagus of queen Hatshepsut, (New kingdom, 18th dynasty), u: *Egyptian Art*, (ur.) Norbert Wolf, Koln, 2007., 48-49.

ROSIE-MARIE HAGEN, RAINER HAGEN, Pharaoh Thutmose III Slays the Enemies (New kingdom, 18th dynasty) u: *Egyptian Art*, (ur.) Norbert Wolf, Koln, 2007., 52-53.

ROSIE-MARIE HAGEN, RAINER HAGEN, Queen Tiye (New Kingdom, 18th dynasty), u: *Egyptian Art*, (ur.) Norbert Wolf, Koln, 2007., 60-61.

NASRY ISKANDER, The Mummies of the New Kingdom in the Egyptian Museum: The Position of the Arms, u: *the Pharaohs*, (ur.) Christiane Ziegler, Milano, 2002., 359-379.

FRANCIS JANOT, The Mummification and Burial of the Pharaohs, u: *the Pharaohs*, (ur.) Christiane Ziegler, Milano, 2002., 345-357.

FRIEDERIKE KAMPP-SEYFRIED, Overcoming Death – Private Tombs of Thebes, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 249-263.

BARRY KEMP, ALBERT ZINK, Life in Ancient Egypt Akhentanen, the Amarna Period, and Tutankhamun u: *RCC Perspectives*, No. 3, *Sickness, Hunger, War, and Religion: Multidisciplinary Perspectives*, 2012., 11-23., <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26240370> (pristupljeno: 19. 8. 2024.).

DIETER KESSLER, The Political History of the Eighteenth to Twentieth Dynasties, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 143-152.

ELIZABETH KNOTT, *The Amarna Letters*, The Metropolitan Museum of Art, 2016., https://www.metmuseum.org/toah/hd/amlet/hd_amlet.htm (pristupljeno: 15. 7. 2024.).

GASTON MASPERO, Notice on Iouiya and Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 13-21.

IRMTRAUT MUNRO, The Evolution of the Book of the Dead, u: *Journey Through the Afterlife: Ancient Egyptian Book of the Dead*, (ur.), John H. Taylor, Massachusetts, 2010., 54-79.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tomb of Iouiya and Touiyou: The Sarcophagus of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 1-3.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Outer Coffin of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 4-5.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tomb of Iouiya and Touiyou: Second Coffin of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 6-8.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Inner Coffin of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 9.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Mask and Mummy-Straps of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 10.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Canopic Jar-Box of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 11-12.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Book of the Dead, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 13-15.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: The Sarcophagus of Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 16-18.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Outer Coffin of Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 19.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Inner Coffin of Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 20-21.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Mask and Mummy-straps of Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 22.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Canopic Jar-Box of Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 23-25.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Funerary Statuettes of Iouiya and Touiyou, u: *Theodore M. Davis' Excavations,*

Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb, London, 1907., 26-27.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Magical Figure of Iouiya, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 29.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Amulets, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 33.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Alabaster Vase Bearing the Names of Amenophis III and Queen Thyi, Alabaster Vase, Dummy Vases, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 28-32.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Chair of Princess Sat-Amen, Chair Bearing the Names of Queen Tiyi and Princess Sat-Amen, Osiris Beds, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 37-45.

PERCY E. NEWBERRY, Description of the Objects Found in the Tombo of Iouiya and Touiyou: Coffers Bearing the Names of Amenophis III, Coffers Bearing the Names of Amenophis III and Queen Thyi, u: *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907., 46-47.

JAMES E. QUIBELL, *Tomb of Yuaa and Thuiu, Catalogue General des Antiquites Egyptiennes du Musee du Caire*, Kairo, 1908.

Povijest 2, Egipat i antička Grčka, Zagreb, 2007.

PETER LE PAGE RENOUF, EDOUARD NAVILLE, *The Egyptian Book of the Dead*, London, 1904.

MICHAEL RICE, SAMY SALAH, Yuya and Tuyu, u: *Who's Who in Ancient Egypt*, London, New York, 2004., 223.

Sa Amulet, Metropolitan Museum of Art, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/545150> (pristupljeno: 2. 9. 2024.).

Scarab Finger Ring, Metropolitan Museum of Art, 2021.,
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/548345> (pristupljeno: 3. 9. 2024.).

REGINE SCHULZ, HOURIG SOUROUZIAN, *The Temples – Royal Gods and Divine Kings*, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 153-216.

MATTHIAS SEIDEL, *The Valley of the Kings*, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 217-243.

DAVID P. SILVERMAN, *The New Kingdom: The 18th Dynasty*, u: *the Pharaohs*, (ur.) Christiane Ziegler, Milano, 2002., 53-68.

Snake Head Amulet, The Walters Art Museum Online Collection, 2022.,
<https://art.thewalters.org/detail/34601/snakes-head/> (pristupljeno: 2. 9. 2024.).

Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molúk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb, London, 1907.

URSULA VERHOEVEN, *The Mortuary Cult*, u: *Egypt: The World of the Pharaohs*, Koln, 1998., 481-490.

10. Popis ilustracija

Slika 1. - Plan i presjek Yuyine i Thuyine grobnice – The Entrance to the Tomb, Plan and Sectional Elevation of the Tomb (plate IV.), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.

Slika 2. - Yuyin sarkofag – Sarcophagus of Iouiya (plate VI.), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.

Slika 3. - Yuyin vanjski lijes – Outer Coffin of Iouiya (plate VII.), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.

Slika 4. - Yuyin srednji lijes – Second Coffin of Iouiya (plate VIII.), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.

Slika 5. - Yuyin unutarnji lijes – Inner Coffin of Iouiya (plate IX.), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.

Slika 6. - Yuyina kanopska kutija – Canopic Jar Box of Iouiya (plate X.), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.

Slika 7. - Stranica iz Yuyine Knjige mrtvih – Page from Papyrus Book of the Dead of Iouiya (plate XI.), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.

Slika 8. - Thuyin sarkofag – Sarcophagus of Touiyou (plate XII.), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molúk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.

Slika 9. - Thuyin vanjski lijes – Outer Coffin of Touiyou (plate XIII.), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molúk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.

Slika 10. - Thuyin unutarjni lijes – Inner Coffin of Touiyou (plate XIV.), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molúk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.

Slika 11. - Thuyina pogrebna maska – Mask of Thuiiu (plate XIII), JAMES EDWARD QUIBELL, *Catalogue General des Antiquites Egyptiennes du Musee du Caire: Tomb of Yuua and Thuiiu*, Kairo, 1908.

Slika 12. - Poklopac Thuyine kanopske kutije i kanopska vaza – Canopic box of Thuiiu, lid – Canopic vase of Thuiiu (plate XVI), JAMES EDWARD QUIBELL, *Catalogue General des Antiquites Egyptiennes du Musee du Caire: Tomb of Yuua and Thuiiu*, Kairo, 1908.

Slika 13. - Ušabti – Ushabtis (plate XVIII), JAMES EDWARD QUIBELL, *Catalogue General des Antiquites Egyptiennes du Musee du Caire: Tomb of Yuua and Thuiiu*, Kairo, 1908.

Slika 14. - Modeli alata, skarabeji i amuleti – Models tools, scarabs, amulets (plate XLIX), JAMES EDWARD QUIBELL, *Catalogue General des Antiquites Egyptiennes du Musee du Caire: Tomb of Yuua and Thuiiu*, Kairo, 1908.

Slika 15. - Yuyina magična figura – Magical Figure of Iouiya (plate XXII.), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molúk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.

Slika 16. – Kočija – Chariot (plate LI), JAMES EDWARD QUIBELL, *Catalogue General des Antiquites Egyptiennes du Musee du Caire: Tomb of Yuua and Thuiiu*, Kairo, 1908.

Slika 17. - Figura „vegetirajućeg Ozirisa“ – Osiris cenotaph (plate XXVII), JAMES EDWARD QUIBELL, *Catalogue General des Antiquites Egyptiennes du Musee du Caire: Tomb of Yuaa and Thuiu*, Kairo, 1908.

Slika 18. - Lice i profil Yuyine mumije – Full Face and Profile of the Mummy of Iouiya (plate II.), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.

Slika 19. - Profil i lice Thuyine mumije – Profile and Full-Face of the Mummy of Touiyou (plate III), THEODORE M. DAVIS, G. MASPERO, PERCY E. NEWBERRY, HOWARD CARTER, *Theodore M. Davis' Excavations, Bibân El Molûk, The tomb of Iouiya and Touiyou: the finding of the tomb*, London, 1907.